

Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A, No 132

Tiaisen kruununmetsätorpasta Alanteen tilaksi

Päivi Tervonen

METSÄHALLITUS
Luonnonsuojelu

Rakennustutkija
Päivi Tervonen
Kainuun Museo
Asemakatu 4
87100 Kajaani
paivi.tervonen@kajaani.fi

Julkaisun sisällöstä vastaa tekijä,
eikä julkaisuun voida vedota
Metsähallituksen virallisena
kannanottona.

ISSN 1235-6549
ISBN 952-446-328-8

Oy Edita Ab
Helsinki 2001

Kansikuva: Työpiirustuksia Tiaisen torpasta. Yllä pohjoissivu, alla eteläsivu ja länsipääty. Antti Pihkala.

© Metsähallitus 2001

KUVAILULEHTI

Julkaisija

Metsähallitus

Julkaisun päivämäärä

19.11.2001

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri)		Julkaisun laji	
Päivi Tervonen		Selvitys	
		Toimeksiantaja	
		Metsähallitus, luonnonsuojelu	
		Toimielimen asettamispvmm	
Julkaisun nimi			
Tiaisen kruununmetsätorpasta Alanteen tilaksi			
Julkaisun osat			
Tiivistelmä			
<p>Tiaisen torppa perustettiin aikana, jolloin isojako oli käyty ja yksityisten maat oli erotettu valtionmaista. Talonpojilla oli edelleen halu asettua asumaan kruunun eli valtion omistamille laajoille metsämaille. Asuttaminen tapahtui vain aiempaa valvotummin. Torppareiden asuttamista järjesti, ohjasi ja kontrolloi Metsähallitus. Isojaon jälkeenkin Pohjois-Suomessa (Oulun ja Lapin lääneissä) oli paljon valtionmaita. Kainuussa niitä oli eniten pohjois- ja itäosissa Suomussalmella, Puolangalla, Hyrynsalmella ja Kuhmossa.</p> <p>Yksi kruununmaalle torppansa perustaneista oli puolankalainen Juho Parkkinen. Hän asettui asumaan Auhonkylälle Kalhamajärven rantaan. Parkkinen oli kotoisin Puolangan Suolijärveltä. Ennen ryhtymistään torppariksi hän oli elättänyt itsensä ja perheensä välillä renkinä, huonoimpana aikana loisena ja heikoimmillaan köyhänä, kokonaan ilman toimeentuloa.</p> <p>Tiaisen myöhemmät asukkaat jakavat hänen kanssaan lähes saman kohtalon. Kaikki he olivat talollisten tai torppareiden lapsia ja kotoisin Auholta sai sen lähikylistä. Tiaisen torpparina oleminen oli heille vain lyhyt välivaihe elämässä. Torpparit vaihtuivat alle kymmenen vuoden välein aina vuoteen 1911 asti.</p> <p>Tiaisen viimeisiä asukkaita olivat Jaakko ja Liisa Härkönen sekä heidän poikansa Jaakko. He ottivat torpan haltuunsa 1910-luvun alussa. Härköset jäivät pidemmäksi aikaa. Vuonna 1930 torpan itsenäistyessä heistä tuli valtionasutustilallisia. Torpasta tuli Alanteen tila. Alanne autioitui Jaakko Härkösen muutettua Puolangan kirkonkylälle vuonna 1977.</p>			
Avainsanat			
Kainuu, kruununmetsätorpat			
Muut tiedot			
ISBN			
952-446-328-8			
Sarjan nimi ja numero		ISSN	
Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 132		1235-6549	
Kokonaissivumäärä	Kieli	Hinta	Luottamuksellisuus
53 s.	suomi	60 mk	Julkinen
Jakaja		Kustantaja	
Metsähallitus, luonnonsuojelu		Metsähallitus	

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare

Forststyrelsen

Utgivningsdatum

19.11.2001

<p>Författare (uppgifter om organet, organets namn, ordförande, sekreterare)</p> <p>Päivi Tervonen</p>	<p>Typ av publikation</p> <p>Utredning</p>
	<p>Uppdragsgivare</p> <p>Forststyrelsen, naturskydd</p>
	<p>Datum för tillsättandet av organet</p>
<p>Publikation</p> <p>Från Tiainen kronotorp till Alanne hemman</p>	
<p>Publikationens delar</p>	
<p>Referat</p> <p>Torpet Tiainen anlades under tiden efter storskiftet. Då hade de enskilda markerna redan brutits ut från kronans marker. Det fanns fortfarande bönder som ville bosätta sig inom kronans skog, dvs de statsägda vidsträckta skogsmarkerna. Kolonisationen skedde bara under noggrannare kontroll än tidigare. Torparnas kolonisation organiserades, styrdes och kontrollerades av forststyrelsen. Också efter storskiftet fanns det mycket statsägda marker i norra Finland (Uleåborgs och Lapplands län). I Kajanaland var största delen av statens marker belägna i de nordliga och östliga delarna, i Suomussalmi, Puolanka, Hyrynsalmi och Kuhmo.</p> <p>En av dem som hade anlagt sitt torp på kronans mark var Juho Parkkinen från Puolanka. Han bosatte sig vid stranden av Kalhamajärvi sjö i Auho by. Parkkinen var hemma från Suolijärvi i Puolanka. Före han blev torpare hade han livnärt sig själv och sin familj emellanåt som dräng, under de sämsta tiderna som inhysheshjon och när det var som allra värst som fattig, helt utan levebröd.</p> <p>De senare invånarna på torpet Tiainen delade i stort sett samma öde med Parkkinen. Alla var barn till hemmansägare eller torpare och hemma från Auho by eller närbelägna byar. Tiden som torpare på Tiainen var för dem bara ett kort mellanskede i deras liv. Torparna byttes med mindre än tio års mellantider ända fram till 1911.</p> <p>De sista som bodde på Tiainen var Jaakko och Liisa Härkönen samt deras son Jaakko. De övertog torpet i början av 1910-talet. Familjen Härkönen stannade kvar en längre tid. När torpet 1930 blev självständigt blev de hemmansägare på en kolonisationslägenhet. Torpet blev Alanne hemman. När Jaakko Härkönen 1977 flyttade till Puolanka kyrkoby blev Alanne öde.</p>	
<p>Nyckelord</p> <p>Kajanaland, kronotorp</p>	
<p>Övriga uppgifter</p>	
<p>ISBN</p> <p>952-446-328-8</p>	
<p>Seriens namn och nummer</p> <p>Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 132</p>	<p>ISSN</p> <p>1235-6549</p>
<p>Sidoantal</p> <p>53 s.</p>	<p>Språk</p> <p>finska</p>
<p>Distribution</p> <p>Forststyrelsen, naturskydd</p>	<p>Pris</p> <p>60 mk</p> <p>Sekretessgrad</p> <p>Offentlig</p> <p>Förlag</p> <p>Forststyrelsen</p>

SISÄLLYS

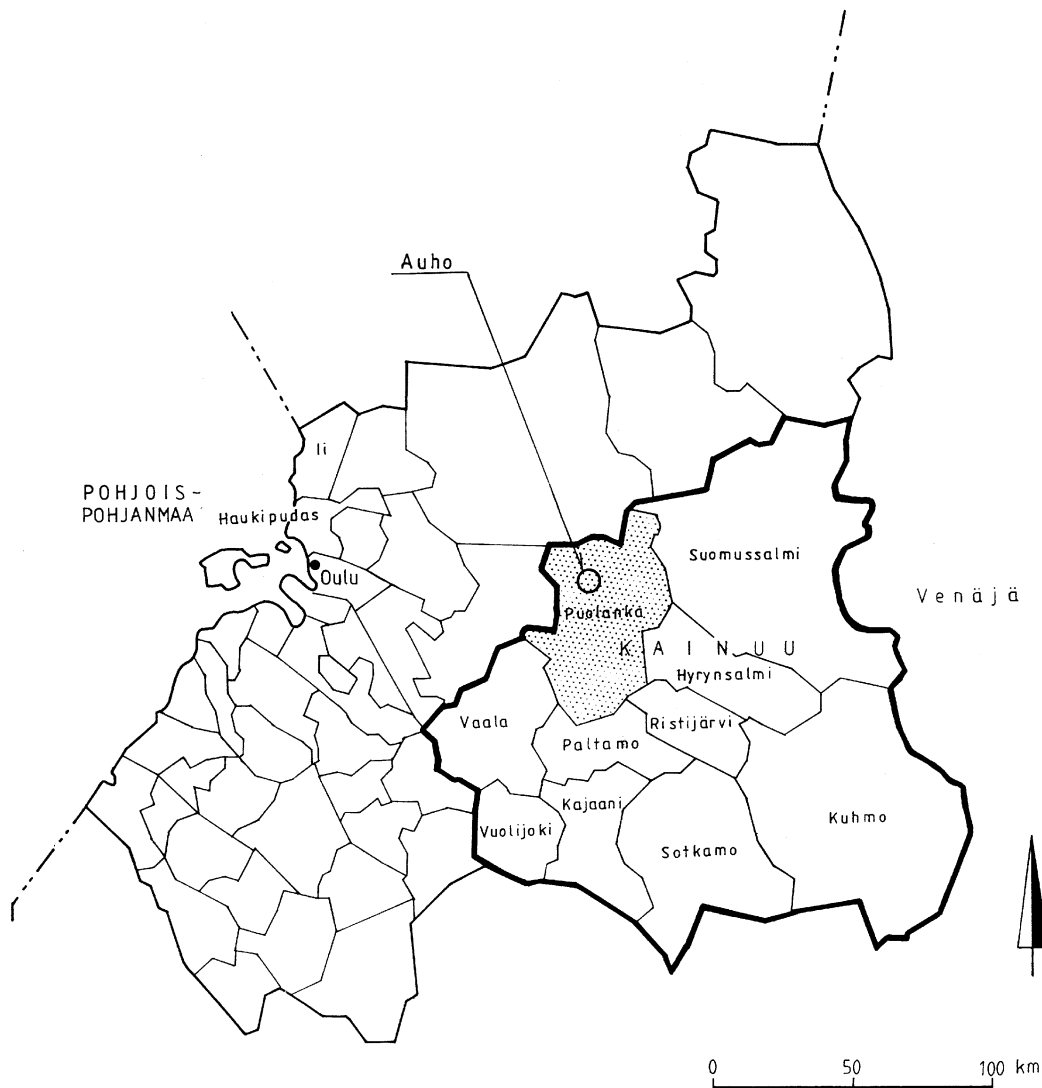
1 JOHDANTO.....	7
1.1 Aiempi tutkimus.....	8
1.2 Tutkimuksen tavoitteet.....	9
1.3 Lähteistä.....	9
1.4 Nimien käytöstä.....	11
2 TAKAMETSIEN ASUTTAJAT.....	11
2.1 Auhoa asuttamassa.....	11
2.2 Taloja ja torppia – tilallisia ja tilattomia.....	12
2.3 Isojako selkiyttää maanomistusta.....	13
2.4 Uudet torpat.....	14
3 TIAISEN TORPPA PUOLANGAN KRUUNUNMAALLA.....	15
3.1 Tiaisen torpan synty.....	15
3.2 Aukkaita.....	16
3.3 Mikä heitä yhdisti?.....	17
4 ELÄMISEN EHDOT.....	18
4.1 Kontrakti.....	18
4.2 Kontrolli ja käytäntö.....	19
4.3 Verotus.....	21
4.4 Maanviljelys ja karjanhoito.....	23
4.5 Lisäansioita?.....	26
5 RAKENNUKSET.....	27
5.1 Kainuulaismallinen pihapiiri.....	27
5.2 Päärakennus vuosimallia 1886?.....	29
5.3 Härköset rakentajina.....	31
5.4 Vanha ja uusi navetta.....	32
5.5 Tallin salaisuus.....	34
5.6 Rannan rakennukset.....	34
5.7 Pihalato ja pois siirretty rihi.....	35
6 ALANTEEN TILALLA.....	36
6.1 Tiaisen torpasta tulee Alanteen tila.....	36
6.2 Hiljaista elämää Kalhamajärven rannalla.....	37
6.3 Sota-aikaan.....	40
6.4 Alanteen asukkaista.....	40
LOPUKSI.....	41
VIITTEET.....	43
LÄHTEET.....	46
HAKEMISTO.....	50

LIITTEET

Liite 1 Tiaisien torpan asukkaat..... 53

1 JOHDANTO

Alanteen tila sijaitsee syrjäisen Kalhamajärven rannalla Puolangan pitäjässä ja Auhon kylässä (kuva 1). Matkaa kirkonkylälle on autotietä pitkin kaksikymmentäviisi kilometriä. Lähimmälle maantielle Luppomentielle on matkaa kilometrin verran, ja lähin asuttu talo on tällä hetkellä (v. 2000) noin kymmenen kilometrin päässä.

Kuva 1. Puolangan kunta Kainuussa. Piirros: Vuokko Halme / Kainuun Museo 1999.

Alanteen tila oli ennen Tiaisen kruununmetsätorppa. Torppa perustettiin 1800-luvun lopulla, ja se itsenäistyi 1931. Myöhemmin torpasta tuli valtionasutustila, ja sen nimeksi tuli Alanne.¹ Viimeisen omistajan kuoltua ilman perillistä (1994) tila periytyi valtiolle.

Tiaisen torppa on yksi Pohjois-Suomen tuhansista entisistä kruununmetsätorppista. Kruununmetsätorppia perustettiin kruunun eli valtion maalle 1800-luvun loppupuolella. Ennen isojakoa, aina 1840-luvulle asti, asutus kruununmaalla eteni suhteellisen vapaasti. Isojako selkiytti kruunun ja yksityisten välistä maanomistusta. Oulun ja Lapin lääneissä suurin maanomistaja oli isojaon jälkeen valtio ja kruununmaat muodostivat edelleen merkittävän kanavan asutuksen etenemiselle aina 1900-luvun alkuun. Monet tämän päivän tiloista Puolangalla sekä muualla Pohjois-Kainuussa ovat entisiä kruununvuokratiloja.

Kruununmetsätorpat jaetaan perustamisajan mukaan ”vanhoihin torppiin” ja ”uusiin torppiin”. Vanhat torpat syntyivät ennen kuin kruununmaat asetettiin erityisen metsähallinnon alaiseksi. Uudet torpat perustettiin isojaon jälkeen, jolloin kruununmaiden käyttöä valvoi Metsähallitus. Itsenäisyyden aikana kruununmetsätorppia kutsuttiin valtionmetsätorppiksi.² Tiainen kuului jälkimmäiseen ryhmään.

Tiainen oli osa Metsähallituksen hallinnoimaa kruununmetsätorppalaitosta, joka kontrolloi monin tavoin yksittäisten torppareiden elämää. Torpparilaitos muodostui erinäköisistä ja -kokoisista asumuksista ja niissä elävistä ihmisistä. Tutustuminen Tiaisen ja Metsähallituksen väliseen suhteeseen on samalla katsaus kruununmetsätorpan ja siellä asuneiden ihmisten elämään.

Tiainen itsenäistyi monen muun torpan lailla 1930-luvulla. Se jatkoi elämäänsä Alanteen tilana. Alanteen asukkaat kuuluivat siihen maata viljelevän väestön joukkoon, joka selviytyi kuka milläkin tavalla sodan, jälleenrakennuskauden ja myöhemmin vielä laajan rakennemuutoksen aiheuttamista muutoksista.

1.1 Aiempi tutkimus

Vaikka kruununmetsätorppalaitos on hyvin merkittävä vaihe Kainuun asutushistorian kannalta, aihetta on tutkittu hyvin vähän. Kruununmetsätorpparilaitosta on käsitelty asutushistorian näkökulmasta kahdessa 1990-luvun alussa tehdyssä Oulun yliopiston opinnäytetyössä eli Antero Tervosen Sotkamon kruununmetsätorpat ja torpparit (1991) ja Päivi Tervosen Suomussalmen kruununmetsämaiden asuttaminen (1992). Yksittäisten torppien vaiheita on tutkittu vähemmän, Kainuussa ei ollenkaan.³ Torpparien elämää Kainuussa on tarkasteltu jonkin verran maakuntahistoriassa ja muutamissa paikallishistorioissa. Tuoreinta tutkimusta pohjoissuomalaisesta kruununmaiden asuttamisesta on Anne Ruutula-Vasarin liseniaattityö *Metsäherrat ja metsänherran herjaajat* (1995), joka käsittelee metsähallinnon ja pohjoissuomalaisten yhteentörmäystä vuosina 1851–1900. Jouni Aarnio lähestyy aihetta itäsuomalaisesta näkökulmasta väitöskirjassaan *Kaskiviljelystä metsätöihin – tutkimus Pielisjärven kruununmetsistä ja kruununmetsätorppareista vuoteen 1910* (1999). Tutkimuksessa selvitetään metsähallinnon ja valtionmetsien asuttajien kohtaamista Pielisjärvellä.

Kruununmetsämaiden asuttamiskysymyksestä on muutamia tutkimuksia ja selvityksiä, joiden julkaisuajankohta sijoittuu 1900-luvun alkuun. Niissä käsitellään

kruununmaiden asuttamista koskevan lainsäädännön kehittämistä (Tilattoman Väestön Alakomitean mietintö vuodelta 1904 ja Valtionmetsäkomitean mietintö vuodelta 1920), mutta myös kruununmetsätorppareiden taloudellisia oloja (E. Cajanderin tutkimukset asutus- ja maatalousoloista valtionmetsätorpissa Rovaniemellä vuodelta 1918 ja Suomussalmella vuodelta 1919).

1.2 Tutkimuksen tavoitteet

Tässä tutkimuksessa luonnostellaan puolankalaisen Tiaisen torpan avulla kuva kainuulaisen kruununmetsätorpan ja torpparin historiasta torpan itsenäistymiseen ja elämään itsenäisenä asutustilana. Auhon asutushistorian kautta edetään siihen maailmaan, johon Tiainen monen muun torpan kanssa syntyi. Torpan vaiheiden tutkimus etenee teemoittain. Vastauksia on etsitty seuraaviin kysymyksiin: milloin torppa perustettiin ja kuka oli sen ensimmäinen asukas, mistä Tiaisen asukkaat tulivat ja keitä he olivat, miten torpassa elettiin ja asuttiin, mistä saatiin toimeentulo sekä milloin torppa itsenäistyi ja miten elämä jatkui Alanteen tilalla. Asuinpaikan vaiheiden selvitys päättyy sodan jälkeisiin vuosiin ja torpan viimeisiin asukkaisiin.

1.3 Lähteistä

Arkistolähteissä tutkimuskohteen asukkaat, viljelysten pinta-alat, karjaluku sekä luku- ja kirjoitustaito näkyvät numeroina, merkkeinä ja tilastoina: asukkaat kuuluivat Puolangan seurakuntaan, Kajaanin kihlakuntaan, Oulun lääniin ja Haukiputaan (ja myöhemmin Puolangan) hoitoalueeseen.

Tutkimusaineisto muodostuu monista eri arkistoista ja niiden osasista. Keskeisin aineisto tämän tutkimuksen kannalta on Metsähallituksen arkisto. Metsähallitus perustettiin vuonna 1859 hoitamaan ja suojelemaan valtionmetsiä. Piiri- ja paikallishallintoa varten maa jaettiin metsänhoitajien valvomiin tarkastuspiireihin ja hoitoalueisiin. Hoitoalueet jakaantuivat metsänvartijoiden hoitamiin vartiopiireihin.⁴ Tehtävien monipuolistuttua organisaatiota uudistettiin. Hallintoa hajautettiin ja piirikuntakonttoreille, entisille tarkastuspiireille, suotiin laajemmat valtuudet asioiden järjestämiseksi. Pääosa Puolangasta kuului vuoteen 1905 asti Metsähallituksen Haukiputaan hoitoalueeseen. Myöhemmin Puolangasta perustettiin oma hoitoalueensa. Vuodesta 1905 Puolanka kuului Oulujärven tarkastuspiiriin.⁵ Tarkastuspiirien ja hoitoalueiden arkistoissa tämän työn kannalta keskeisintä aineistoa ovat katselmuspöytäkirjat, erilaiset verotusta koskevat asiakirjat ja luettelot sekä metsänhoitajien monipuolinen kirjeenvaihto ja vuosikertomukset.

Metsähallituksen arkistojen ohella Puolangan seurakunnan rippikirjat ja Kajaanin kihlakunnan henkikirjat ovat muodostaneet keskeisen aineiston luotaessa kuvaa Tiaisen torpasta ja sen arjesta. Rippikirjat ovat pappien ylläpitämiä luetteloita, joihin kirjattiin tietoja seurakuntalaisten osallistumisesta kirkollisiin toimituksiin. Niiden avulla voi seurata tavallisen ihmisen arkisia vaiheita syntymästä kuole-

maan.⁶ Auhonkylän vaiheita on tallennettu Mikko Moilasen kirjoittamaan laajaan kylähistoriaan Kinttupolkua kylätielle (1997). Puolangan vaiheita on tallennettu eri kirjoittajien artikkeleista koostuvaan pitäjän kirjaan Puolangan kirja (1985). Kainuun historioiden (I–III) kautta täydentyy kuva talonpoikien elämästä Kainuussa.

Tutkimusmateriaaliin kuuluu myös maaseudun arkielämästä kertovaa, Kainuuseen liittyvää kansatieteellistä, kaunokirjallista sekä muuta kertovaa aineistoa. Kainuun takamailla liikkui vuosisadan vaihteessa kierteleviä kynämiehiä, jotka tallensivat tietoa kansanelämästä.⁷

Aiheeseen liittyvää kartta- ja valokuva-aineistoa on niukasti. Työn kannalta tärkeitä ja käyttökelpoisia karttoja löytyi Maanmittauslaitoksen ja Metsähallituksen arkistoista. Vanhoja valokuvia kohteesta ei löytynyt ollenkaan. Aineiston keruuseen liittyi myös haastatteluja. Korjaustöitä varten kerättiin haastatteluilla tietoja talon vaiheista talvina 1998 ja 1999. Haastatteluja jatkettiin eri teemoista tutkimustyön edetessä.

Kuva 2. Alanteen päärakennus ja romahtamaisillaan oleva navetta syksyllä 1996. Kuva: Päivi Tervonen / Kainuun Museo.

Viitteet on rakennettu siten, että niihin on sisällytetty tarvittaessa lisätietoa aiheesta. Lähdeluettelossa on tiedot kaikista työssä käytetyistä lähteistä.

Kalhamajärven rannalla hiljaista elämää viettänyt talo rakennuksineen kertoo monella tavoin siellä asuneista ihmisistä. Korjaustöiden aikana tallennettiin Alanteelta asiakirja-aineistoa Puolangan kunnan kotiseutukokoelmaan. Pääosa esineistöstä on edelleen talon eri rakennuksissa.

1.4 Nimien käytöstä

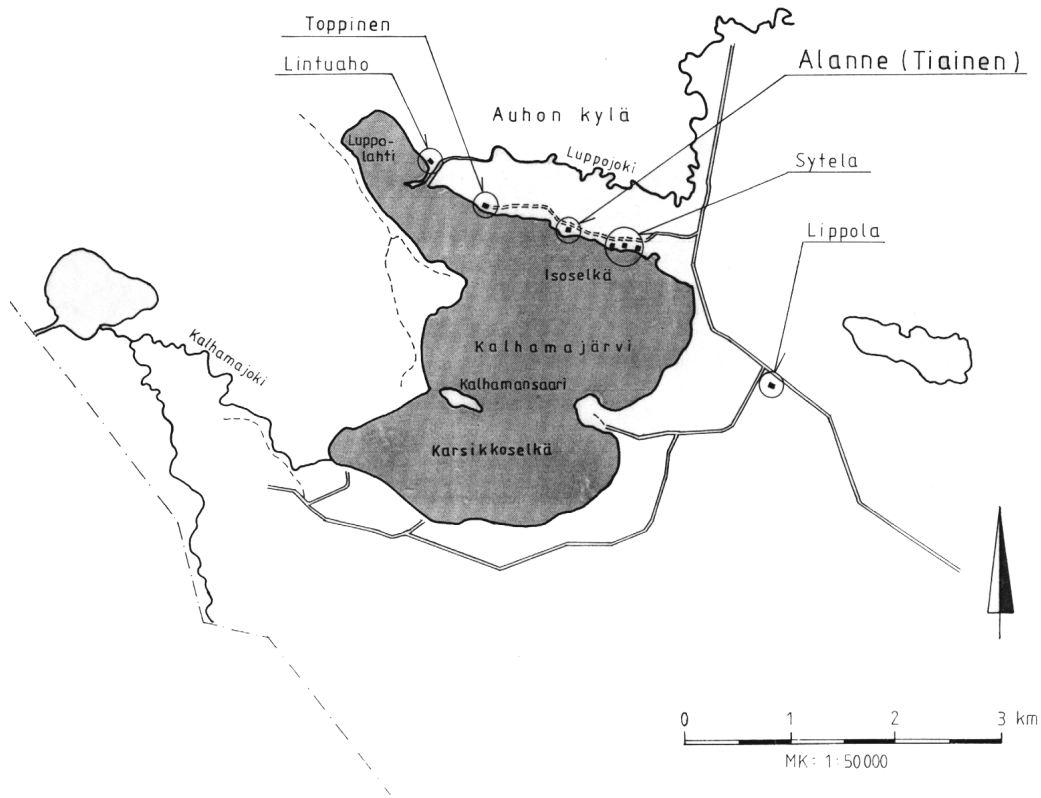
Henkilöiden ja paikkojen nimet esiintyvät siinä muodossa kuin ne on alkuperäisessä lähteessä mainittu. Nimen jäljessä saattaa olla suluissa ko. nimestä käytetty, yleisesti tunnetumpi tai haastatteluissa esiintynyt muoto. Tiaisen torpassa asui saman aikaisesti kaksi Jaakkoa, isä ja poika. Käytän heistä kirjoittaessani nimityksiä ”isä-Jaakko” tai ”Jaakko” ja pojasta ”nuorempi Jaakko”. Kylä, jossa tutkittava torppa sijaitsee, on Auhonkylä. Tekstissä käytetään edellä mainittua muotoa tai lyhyempää muotoa Auho. Tekstissä olevista henkilö- ja paikannimistä on erillinen hakemisto.

2 TAKAMETSIEN ASUTTAJAT

2.1 Auhoa asuttamassa

Asutuksen levitessä Kainuuseen 1500-luvun puolella välissä ensimmäisiä asuttajia paikkoja olivat Oulujärven rannat ja sen lähimmät vaarat. Kun parhaat kasvikmaat oli käytetty, asutus levittäytyi yhä kaukaisemmille vaaroille ja erämaajärvien rannoille. Asutuksen etenemistä edesauttoivat myös raja-alueen levottomat olot – 1580-luvun lopun rappasotien jäljet olivat raskaita ja monet talot autioituivat veronmaksukyvyttömiksi. Epävarmoina aikoina talonpojat hakeutuivat yhä etäämmälle piilopirtteihin. Mahdollisesti juuri Auhonkylän takamaat houkuttivat uusia vainolaisten säikäyttämää asukkaita.⁸ Varhaisimmat maininnat Auhon asutuksesta löytyvät voudintileistä. Kylä mainitaan asiakirjoissa omana kylänään ensimmäisen kerran 1608. Vuonna 1616 siellä on kolme taloa, kymmenen vuoden kuluttua veroa maksavia taloja on jo kuusi. 1600-luvun puolivälistä löytyy merkintä Kalhamajärven rannan asuttamisesta: Kalhamajärven rannalla eli talollinen Tuomas Tappinen perheensä kanssa. Ilmeisesti sama ”Tappisen” talo on merkitty Klaus Klaunpojan karttaan vuodelta 1650.⁹

Asutus Auhonkylällä alkoi vakiintua, välillä nopeammin ja välillä hitaammin. Uudisasukkaiden vitsauksina olivat mm. toistuvat rajalevottomuudet, lukuisat katovuodet ja käytyjen sotien aiheuttamat lisääntyneet verorasitukset. Kaikki nämä autioittivat tiloja. Toisaalta uudisasukkaille myönnetyt verohelpotukset ja ruotusopimuksella varmistettu Kajaanin pitäjän vapaus väenotoista houkuttivat asukkaita yhä uusille sijoille. Uudisasukkaiden etuna oli asumisen väljyys ja lähes rajoittamaton käyttöoikeus metsiin. Metsästä saatiin riistaa, järvistä kalaa ja metsää oli kaskeamiseen jäljellä yllin kyllin. Näin ollen luonnon, vainolaisen ja kruunun aiheuttamista koettelemuksista huolimatta väestönkasvulle ja asutuksen laajenemiselle oli olemassa luonnollisia edellytyksiä.

Kuva 3. Kalhamajärven talot 1990-luvulla. Asutus on ollut aina harvaa järven rannalla. Lippolaa lukuun ottamatta muut talot ovat entisiä kruununmetsätorppia. Piirros: Kainuun Museo / Vuokko Halme 2000.

2.2 Taloja ja torppia – tilallisia ja tilattomia

Auholla oli 1800-luvun alussa (1803) 15 tilaa, joista kymmenen oli kruununtiloja. Kylällä oli yksi mäkitupa ja yksi sotilastorppa. Väkiluku oli 102 henkeä. Vuosisadan puolivälissä (1850) asukasluvuksi kirjattiin jo 159 henkeä. Tilojen määrä oli vuosisadan alkuun nähden vähentynyt, tosin vain yhdellä. Sitä vastoin torppia kylältä mainitaan seitsemän, joista yksi oli sotilastorppa. Myös mäkitupia oli seitsemän. Väestömäärä oli kylällä lisääntynyt vuosisadan alusta kolmanneksella.¹⁰ Auhon kehitys noudatteli päälinjoiltaan maakunnan yleistä kehitystä: tilaluvun kasvu pysähtyi 1800-luvun alussa, väkiluku sitä vastoin kasvoi voimakkaasti ja siten myös tilattomien määrä.¹¹ Väkimäärän kasvu loi tiloille väestöreservin, joka purkautui uusien asumusten syntynä tilojen takamaille. Kansa piti kruunun takamaita avoimena "nautinta-alueena", jonne jokainen saattoi asettua asumaan. Asutus syntyi pääasiassa luvatta tai viranomaisten hiljaisella suostumuksella.¹² Käytännössä uusi asuinpaikka saattoi syntyä siten että yksi talon pojista tai palkollisista rakensi oman mökin hieman etäämmälle päätalosta. Paikka saattoi olla talon vanha nautinta-alue tai muutoin maanviljelylle sopiva paikka. Yhteys emätaloon säilyi kiinteänä ja talon metsät pysyivät yhteisessä käytössä. Varsinaista isäntä-torppari-alustalaisuutta ei muodostunut. Varallisuuden kasvaes-

sa torppa saattoi irrottautua emätilasta, ja siitä muodostui itsenäinen kruunun- tai perintötila.¹³

Näin torppien tai mäkitupien syntyminen hidastutti tilaluvun kasvua. Torpan tai mäkituvan perustaminen oli yksinkertaisempaa kuin perintö- tai kruununtilaoikeuksien hankkiminen syntyneelle asuinpaikalle. Verotuksellisesti torpparien asema oli yksinkertaisempi. Torpparien ei tarvinnut maksaa maaveroa eikä osallistua manttaaliin kuuluviin rasituksiin.¹⁴ Toisaalta takamaille syntyneiden asuusten pinta-alat olivat usein niin pieniä, että niille ei voitu asettaa manttaalia.

2.3 Isojako selkiyttää maanomistusta

Vapaasti etenevästä kruununmetsien asuttamisesta tuli 1800-luvulla osa laajaa yhteiskunnallista ja kielijaon tahdittamaa keskustelua. Ruotsinmieliset kannattivat metsien säästämistä saha- ja muuhun teollisuuteen. He kannattivat epäitsestä torpparijärjestelmää. Suomenmielisten kannattama asuttamismuoto oli perinteisen omistusraivauksen kautta tapahtuva uudistila-asutus. Heidän johtohahmonsä J. W. Snellmanin mukaan suomenkielinen talonpoikaisto saataisiin sivistykselliseen nousuun maanviljelystä kehittämällä. Käytännössä kruununmetsien asuttamismuodoksi vakiintui ruotsinmielisten ”forstmästareiden” hallinnoima kruununmetsätorpparijärjestelmä.¹⁵

Kruunun- ja yksityismaiden erottaminen oli 1700-luvulla alkaneen isojaon eräs tehtävä. Isojaosta muodostui yksi maatalouspolitiikkamme kauaskantoisimmista uudistuksista. Ensisijaisena syynä jakoon voidaan pitää jäykästä sarkajaosta johtunutta maatalouden tuoton alhaisuutta. Sarkajaossa talonpojan tilukset saattoivat olla hajallaan eri puolilla kylää. Tällainen aidattu sarkajakoinen viljelymuoto aiheutti maanviljelylle monia ylimääräisiä vaikeuksia. Toinen isojaon tärkeä tehtävä oli erottaa kruununmaat yksityisten maista.¹⁶

Keskustelu kruununmaiden käytöstä oli Kainuussa vilkasta isojaon aikana. Isojako toteutettiin Kainuussa vasta 1800-luvun puolivälissä (alkoi 1840-luvulla ja päättyi 1870-luvulla). Talonpojat vastustivat jakoa, koska laajojen metsämaiden siirtyminen tiukempaan kruunun hallintaan tiesi entistä kapeampaa leipää: isojaon seurauksena kaskeaminen ja 1700-luvun lopulla yleistynyt tervanpoltto kiellettiin kruununmetsissä käytännössä kokonaan¹⁷, vaikka ne olivat talonpoikien pääelinkeinoja. Myös vuonna 1788 solmittu ruotujakosopimus lisäsi vastustusta. Sopimuksessa oli luovuttu isojaon toteuttamisesta ja liikamaiden erottamisesta, mutta vastapalveluksena kainuulaisten tuli ylläpitää 300 miehen vahvuista ruotuarmeijaa. Kruunu antoi torpan paikan sotamiehen asunnoksi.¹⁸ Ruotusopimus edesauttoi omalta osaltaan talonpoikien tapaa hallita kruunulle kuuluvaa maata.

Puolangalle syntyi isojaon aikana 73 uudistilaa eri puolille pitäjää. Joitakin jaon aikana syntyneitä tiloja jouduttiin myöhemmin yhdistämään kannattamattomina takaisin kruununmaahan.¹⁹

Isojako selkiytti valtion ja yksityisten talonpoikien välistä omistusoikeutta. Kruununmaat alistettiin metsähallinnon (= Metsähallitus) valvonnan alaisiksi. Alueelliset metsänhoitajat valvoivat talonpoikien metsänkäyttöä kontrolloimalla mm. kruununmaiden asuttamista. Osa takamaille luvatta syntyneistä torpista lakkautettiin ja osasta muodostettiin väliaikaisiksi tarkoitettuja mäkitupia. Osan asema vahvistettiin väliaikaisella verotuksella ja vuokrasopimuksella. Veron asettamista varten torpissa piti suorittaa katselmus, jossa vero määrättiin torpan metsien ja peltoalan mukaan.²⁰

Metsähallitus ryhtyi selvittämään kruununmaalla olevan asutuksen määrää ja laatua. Vuodelta 1864 olevassa metsänhoitaja Brynolf Langen laatimassa Oulun lääniä koskevassa kruununtorppien luettelossa Puolangan kappeliseurakunnan alueelta on laskettu kaikkiaan 16 kruununtorppaa.²¹ Torpat oli metsänhoitajan antaman tiedon mukaan perustettu 1840- ja 1850-luvuilla. Vanhimman, pitäjän läntisellä kruununmaalla olleen Waltalan torpan perustamisvuodeksi on merkitty 1839.²²

Torppien syntyaikoihin on suhtauduttava varauksella. Torpan syntyajaksi on todennäköisesti merkitty aika, jolloin asuinpaikka joutui viranomaisen tietoon. Kruununmaalla 1800-luvun alussa olleen asutuksen ”määrällinen” ja ”laadullinen” laskeminen on vaikeaa. Sekavat maanomistusolot ja yhteismaille syntyneen asutuksen omatoimisuus ja ilmeinen luvattomuus vaikeuttavat kokonaiskuvan luomista.²³

Vaikka valtion tavoite oli lisätä metsien hyötykäyttöä, paine kruununmaiden asuttamiseen oli kova. Esimerkiksi Puolangalla suurin osa pitäjän pinta-alasta oli isojaon jälkeen edelleen kruunun hallinnassa, mikä houkutteli asukkaita.²⁴ Myös väestön kasvu jatkui Kainuussa, väliaikaisista taantumista huolimatta, voimakkaana koko 1800-luvun ja 1900-luvun alun.²⁵

2.4 Uudet torpat

Isojaon jälkeen uusien torppien perustaminen kruununmaalle eteni valvotummin. Uusien kruununmetsätorppien synty järjestettiin vuonna 1872 säännöksellä, jonka perusteella Metsähallitus sai laajemman vaikutusvallan torppiin.²⁶ Torpan perustaminen oli hoitoalueen metsänhoitajan päätettävissä: metsänhoitaja joko hyväksyi tai hylkäsi torpan, eikä hänen tarvinnut perustella menettelyään. Vasta 1903 voimaan tulleessa laissa metsänhoitaja veloitettiin esittämään syyt, jos hän eväsi torpan perustamisen.²⁷

Lainsäädännöllisistä syistä uudistilojen perustaminen kruununmaille loppui 1800-luvun loppupuolella miltei kokonaan. Siten kruununmetsätorpat olivat keskeisimpiä kruununmetsien asuttamisessa.²⁸

Vuodelta 1872 olevan Metsähallituksen määräyskirjeen mukaan uuden torpan perustaminen tapahtui seuraavalla tavalla. Torppariksi haluava ilmoittautui alueen metsänhoitajalle. Torpan hakemukseen tuli liittää papin allekirjoittama mai-

netodistus. Mikäli metsänhoitajan lausunto oli myönteinen, suoritettiin perustettavan torpan paikalla katselmus uskotun miehen avustuksella. Katselmuksessa määriteltiin viljelystarkoitukseen sopivan maan määrä sekä torpan rakentamiseen tarvittavat rakennuspuut, torpparin maksaman väliaikaisen veron määrä ja mahdolliset vapaavuodet.²⁹ Metsähallituksen arkistoihin ei ole jäänyt dokumentteja Tiaisen torpan perustamishakemuksesta tai siellä suoritetusta katselmuksesta.

Metsänhoitajat halusivat keskittyä etupäässä laajojen hoitoalueidensa metsänhoidollisiin töihin. Asutustoimintaan liittyvät tehtävät nähtiin monesti työläinä ja aikaa vievinä, eikä muualta Suomesta saapuneelta metsäherralta välttämättä riittänyt aina ymmärrystäkin pinta-aloiltaan vähäisten torppien perustamiseen, niiden verotuksen ja hoidon järjestämiseen. Kielteisiä päätöksiä tuli, välillä paljonkin. Usein metsänhoitajan perusteluna sekä Puolangalla että muualla Kainuussa oli se, että paikka on yksinkertaisesti soveltumaton maanviljelyksen harjoittamiselle.³⁰

Pääsy kruununmetsätorppariksi merkitsi sosiaalisen aseman vakiintumista, jopa sen parantumista. Kansan keskuudessa kruunun uudisasutuspolitiikka sai osakseen arvostelua. Aika ennen isojakoa nähtiin taloudellisesti parempana. Etenkin vapaan metsänkäytön loppuminen harmitti sekä talollisia että torppareita. Valitukseen yhtyy myös pitkäaikainen Kajaanin kihlakunnan henkikirjoittaja J. Huovinen päiväamättömässä kirjoituksessaan: *”metsänhoitajat selittivät jokaisen uudistalon perustamisyrittäksen haitalliseksi metsänhoidolle”* ja *”... osa on suomalaisella itsepintaaisuudella ryöminyt ruununmaata ympäröivään kiinalaismuurin yli ja asettunut metsänherrain mielialasta huolimatta sinne asumaan jäädessä tuohon aikoinaan jotenkin turvattomaan ruununtorpparin asemaan...”*.³¹

Juuri ennen kruununmetsätorppien itsenäistymistä (alkoi 1922) koko Suomessa oli 4 503 torppaa. Torpat sijaitsivat pääasiassa Pohjois-Suomessa Oulun ja Lapin läänien alueella.³² Kainuussa kruununmetsätorppia oli tuolloin 875 kappaletta. Suurin osa niistä sijaitsi Kainuun itä- ja pohjoisosissa. Puolangan hoitoalueella kruununmetsätorppia oli ennen niiden itsenäistymistä 207. Näistä yksi oli Tiainen.³³

3 TIAISEN TORPPA PUOLANGAN KRUUNUNMAALLA

3.1 Tiaisen torpan synty

Ensimmäinen maininta torpasta on vuoden 1886 rippikirjoissa, tällöin Tiaisen Juho Parkkinen kävi ehtoollisella.³⁴ Tiainen ilmestyi seuraavana vuonna henkikirjoihin: Tiaisen mäkittävän asukkaina mainitaan Johan ja Elsa Parkkinen.³⁵ Metsähallituksen asiakirjoissa torppa mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1887: Tiainen on yksi Iin tarkastuspiirin Puolangan kruununmaalla sijaitsevista torpista metsänhoitaja Niklas Sandbergin laatimassa luettelossa torppien verottamisesta. Luettelon mukaan Tiaisen torppa on perustettu 1880.³⁶

Tiaisen torpan ensimmäiset vuodet jäivät ehkä ikuisiksi arvoitukseksi. Metsänhoitaja Sandbergin laatima torppien verottamisluekko on päivätty syyskuun 28 päivälle 1887. Mitään dokumenttia torpan perustamisesta ei ole löytynyt Metsähallituksen arkistoista, eikä tiedetä, kävikö metsänhoitaja Sandberg paikan päällä tutustumassa torppiin ja niiden tiluksiin. Tiainen oli ilmestynyt ensimmäisen kerran viranomaisten luetteloihin (riippikirjoihin) jo edellisenä vuonna.

Jos torppa oli perustettu ennen vuotta 1886, asuivatko Parkkiset, Auhonkylän irtolaiseksi merkityt, Kalhamajärven rannalla Tiaisessa 1880-luvun alussa? Talojen päädyssä oleva vuosiluku kertoo yleensä talon rakentamisvuoden. Kertooko Tiaisen päädyssä oleva vuosiluku (1886) myös siitä, milloin torpan ensimmäiset asukkaat olivat sinne saapuneet? Vai siitä, milloin paikka on tullut viranomaisten tietoon?

Eri viranomaiset määrittivät Tiaisen asumuksena eri tavoin. Menettely ei ole aivan outo. Henkikirjoittajat merkitsevät paikan mäkituvaksi vuoteen 1907 asti.³⁷ Metsähallituksen asiakirjoissa asuinpaikasta käytetään nimitystä kruununmetsätorppa. Perusteet erilaisille menettelyille löytynevät verotuksesta ja toimeentulosta: henkikirjoittaja kirjasi väestöä henkirahan maksua varten. Henkikirjoissa torppa ja mäkitupa erotettiin toisistaan. Henkikirjoittajan mukaan torpparit harjoittivat maanviljelystä, josta saatiin pääasiallinen toimeentulo. Mäkitupalaiselta puuttui säännöllinen maanviljelyksen harjoittaminen ja leivänlisää haettiin ansiotöistä.³⁸ Metsähallitus näki mäkitupalaisasutuksen luonteeltaan tilapäisenä.³⁹

3.2 Aukkaita

Parkkisten elämä Tiaisessa jäi muutaman vuoden mittaiseksi, sillä he lähtivät Tiaisesta jo 1891.⁴⁰ Parkkiset jatkoivat elämäänsä Auhonkylän irtolaisina ja vuodesta 1901 köyhinä. Elsa Parkkinen kuoli 1905, ja Juho Parkkinen kuoli sairaana vanhuksena 1916.⁴¹

Tiainen siirtyi 1891 Pehr (Pekka) Moilaselle ja hänen vaimolle Kreeta Stiina Hiltuselle (kuva 4). He asuivat aiemmin samalla kylällä olevaa Pieni-Niska-nimistä kruununmäkitupaa.⁴² Moilasat mainitaan aiemmin Parkkisten pojan Mattsin kummeina.⁴³ Moilasat jättivät Tiaisen 1907. Pekka Moilanen kuoli seuraavana vuonna, ja Kreeta Stiina kuoli vaivashoitolaisena 1916.⁴⁴

Seuraavaksi torpan otti haltuun Pekka Väisänen vuonna 1907. Ennen Tiaiseen tulemistaan Väisänen palveli renkinä Auhon Määtänniemessä. Kun Määtänniemessä vaihtui isäntä, Väisäset siirtyivät Tiaiseen. Pekka Väisänen asui vaimonsa Anna Vappu Kinnusen ja kolmen lapsensa kanssa Tiaisessa ensin loisina 1905–1907. Liekö vanheneva torpan pariskunta tarvinnut apua tilusten hoidossa? Apua löytyi läheltä ja samalla jatkaja torppaa hoitamaan. Tiaisen torppareina Väisäset olivat kuitenkin vain neljä vuotta.

Väisästen elämä jatkui Auhonkylällä loisina. Pekka Väisänen lähti monen aikalaisensa tavoin koettamaan onneaan Amerikkaan vuonna 1912.⁴⁵ Matkalla kului

Liikkuminen oli pääasiassa asiointia oman pitäjän kirkolle, joskus kauemmaksiin. Joku saattoi lähteä koettamaan onneaan kauaksi Amerikkaan, joku Venäjälle ja joku muualle Suomeen.

Tiainen ei periytynyt isältä pojalle, vaan uusi torppari tuli aina muualta. Johan Parkkinen oli torppaan tullessaan lähes viidenkymmenen ja hänen vaimonsa muutaman vuoden vanhempi. Pekka Moilanen oli 54-vuotias ja hänen vaimonsa 44-vuotias. Tiaisessa heillä oli seuranaan kolme lasta.⁴⁹ Pekka Väisänen oli kolmenkymmenen ottaessaan torpan hallintaansa vuonna 1907 ja hänen vaimonsa 37-vuotias. Lapsia heillä oli Tiaisessa ollessaan viisi, joista kaksi syntyi torppassa. Jaakko Härkönen oli 28-vuotias Tiaiseen saapuessaan ja hänen vaimonsa kymmenen vuotta vanhempi. Väisäsiä lukuun ottamatta Tiaisessa ei koskaan asunut mitään suurta perhettä: Parkkiset olivat lapsettomia torppaan tullessaan, Moilasilla oli pari lasta ja Härköset olivat vasta perhettä perustamassa.

Tiaisen torpparit elivät vaatimatonta elämää, ja heidän suhteensa viranomaisiin jäi vähäiseksi ja rauhalliseksi. He eivät harjoittaneet metsänhaaskausta tai käräjöintiä eivätkä lähestyneet metsänhoitajia kirjallisilla anomuksilla tai valituksilla. Ainoastaan Pekka Moilasesta löytyi rippikirjoissakin yksi metsänhaaskausmerkintä vuodelta 1874.⁵⁰ Luku- ja kirjoitustaito oli Tiaisen torppareilla sama kuin muillakin aikalaisilla: joillakin heikko ja toisilla tyydyttävä, mutta jokainen kuitenkin selvisi rippikirjamerkintöjen mukaan luku- ja kristinopin taidoista. Ehtoollisella he kävivät aika säännöllisesti ainakin kerran vuodessa.⁵¹

Ainakin yksi asia heitä kaikkia yhdisti: he olivat saman torpan asukkaita ja Metsähallituksen vuokraviljelijöitä. Torppa tarjosi puitteet asumiselle, kalaisa Kalhamanjärvi antoi kalaa ja metsä riistaa. Peltoa raivattiin, karjaa kasvatettiin ja rakennuksia rakennettiin tarpeen, varallisuuden ja elämän asettamien ehtojen mukaan.

4 ELÄMISEN EHDOT

4.1 Kontrahti

Metsähallituksen ja torppien välisen sopimuksen muoto pohjautui senaatin maanviljelystoimikunnan kirjeeseen vuodelta 1867. Sopimuksen muotoa uudistettiin aina uusien ohjeiden mukaiseksi. Ensimmäisessä muutoksessa torpparin kannalta merkittävin parannus oli torpparin kuoltua jälkeensä jääneiden oikeus uuteen kontrahtiin ilman ehtoja, tosin ylimetsänhoitajan suostumuksella. Seuraavassa muutoksessa (v. 1876) kontrahdin sisältö laajeni huomattavasti: kontraktikaavassa määriteltiin tarkasti vuokra-aikoihin sisältyvät määräykset. Myös häätömääräyksiin tuli täsmennyksiä ja ainoaksi ehdottomaksi häätöperusteeksi määrättiin törkeä rikos. Sellaiseksi katsottiin ”jos torppari harjoittaa luvatonta viljelystä tahi torppaa huonosti asuu, erotetaan hän lähtöpäivättä torpasta”. Sen sijaan metsänhoitajien ikuiset riesat eli luvaton metsänkäyttö, huonomaineisten henkilöiden majoittaminen tai kulovalkean irtipäästäminen eivät välttämättä johtaneet häätöön. Viimeinen muutos kontrahtiin tuli 1908. Tällöin tuli pykälä,

jossa torpparin tuli alistua kruununmaiden tulevaa uudisasutusta koskeviin määräyksiin.⁵²

Ensimmäinen Tiaisen ja Metsähallituksen välinen torppakontrahti solmittiin asiakirjojen mukaan vasta 1902 torppari Pekka Moilasan kanssa. Seuraava solmittiin jo muutaman vuoden kuluttua, 1908, Pekka Väisäsen kanssa.⁵³ Sopimuksista ei ole jäänyt Metsähallituksen arkistoihin mitään kirjallista dokumenttia. Viimeinen kontrahti on vuodelta 1914, ja se tehtiin Jaakko Härkösen kanssa (kuva 5). Sopimuksessa viitataan vuoden 1902 tilanteeseen, sillä sopimus torpan vuokraamisesta 25 vuodeksi oli tehty vuodesta 1902 lähtien. Sopimuksen pohjana oli 1908 vahvistettu kontraktikaava. Torpasta maksettiin vuodessa veroa 31 litraa jyyiä, joista puolet ruista ja puolet ohraa. Päivätöiden suorittamisesta määrättiin 21 litraa jyyiä kultakin miestyöpäivältä ja 42 miestyöpäivää juhlatyöpäivältä. Tiluksien raivaaminen on sopimuksessa kirjattu muotoon ”tarpeen mukaan raivata ja viljelykseen panna 0,9 hehtaaria peltoa”.

Torppaan kuuluvista rakennuksista ei ole vuoden 1914 torppakontrahdissa erillistä mainintaa, mutta tiluksista on. Peltoa oli 0,10 hehtaaria. Niittyjä ja niittymaita oli Pato-ojalla, Kalliosuolla ja Lahnavaaran kierroksella. Niittyä oli yhteensä 3 hehtaaria, mutta niittymaita ei ollut ollenkaan. Kontrahti lähetettiin, niin kuin käytäntöön kuului, hyväksyttäväksi Metsähallitukseen joulukuun 1. päivänä. Sopimus hyväksyttiin Helsingissä 15. päivänä joulukuuta 1914.⁵⁴

Virallinen – nimikirjoituksella tai puumerkeillä vahvistettu – sopimus Metsähallituksen kanssa sisälsi sekä oikeuksia että velvollisuuksia. Erottavana ja kruununmetsätorpparin kannalta suotuisana tekijänä talollisten torppiin nähden oli sopimusten yhtenevä sisältö koko maassa. Sopimus teki kruununmaiden asukkaista kontrolloituja ja kuuliaisista. Torpparille sopimus takasi asuinpaikan velvollisuuksineen ja etuisuuksineen.

4.2 Kontrolli ja käytäntö

Kruununmaat tarjosivat torppareille etuisuuksia, jotka talollisilta – ainakin virallisesti – puuttuivat. Torppari saattoi ensinnäkin laittaa karjansa vapaasti kruununmetsiin. Toinen suuri etu oli maksuton kotitarvepuiden käyttö. Myös viljelysten laajentaminen, mikäli viljelykseen kelpaavaa maata oli saatavilla, oli mahdollista ilman, että vuokrasopimuksessa määrätyt veroehdot suurentuivat.⁵⁵

Torppareiden metsänkäyttöoikeus oli ehkä keskeisin käytännön kiistanaihe Metsähallituksen ja torppareiden välillä. Metsänhoitajien mielestä torpparit käyttivät poltto- ja rakennuspuita tuhlailevasti. Torppareille tuhlaileva puunkäyttö oli luonnollista ja ikimuistoista. Lisäksi monet torpparit olivat kaskenpolttajien lapsia ja tervanpolton ammattilaisia.

11:ksi. Torppari on velvollinen alistumaan sellaisen, uudisasutusta kruununmailla koskevan asetuksen alle, joka ehkä voi astua voimaan torpparin vuokra-aikana. (Vrt. Kamaritoimituskunnan kirje Metsähallitukselle 12 p:ltä joulukuuta 1904).

Tämä kontrahti lähetetään Metsähallituksen tarkemmin tutkittavaksi ja vahvistettavaksi.

Puolangan I vartiopiiristä kuun 1 p:nä 1914.

Jaakko Härkönen
Metsänhoitaja.

Edellä olevaan kontrahtiin olen tyytyväinen ja otan vilpittömästi täyttääkseni kaikki siinä minulle määrätyt velvollisuudet. Aika ja paikka kuin yllä.

Jaakko Härkönen

Todistavat:

A. Tiainen
Puolanka

Lida Leimonen

Kuva 5. Ainoa Tiaisen hallintaoikeudesta allekirjoitettu ja arkistosta löytynyt sopimus on Jaakko Härkösen allekirjoittama torppankontrahti torpasta nro 17 Puolangan I vartiopiiristä vuodelta 1914. Metsähallituksen arkisto, Oulun maakunta-arkisto.

Kruununmetsissä tervanpoltto oli kiellettyä. Mitä suuremmasta hoitoalueesta oli kysymys, sitä vaikeampaa oli tervanpolton valvonta. Valvontatöissä metsänhoitajien apuna olivat metsänvartijat, jotka kruununpalkkalaisina valvoivat palkkaansa vastaan Metsähallituksen etuja. Vartija asui torpassaan verotta. Lisäksi hänelle saatettiin maksaa työstä jonkinlaista rahapalkkaa.⁵⁶ Vuonna 1900 Puolangan hoitoalueessa oli 11 metsänvartijaa, joista kaksi oli väliaikaista. Yksi vartija oli vuoden aikana syytettynä ja myöhemmin hänet erotettiin törkeästä virkarikoksesta;⁵⁷ metsänvartijan sortuminen kaidalta tieltä tehtävää hoitaessaan ei ollut mitenkään harvinaista. Metsänvartijan tehtävä metsäherrojen kätyrinä ei varmasti ollut helppo.⁵⁸

Puolangalla, kuten myös muissa suurissa hoitoalueissa, metsänhaaskaukset olivat arkipäivää. Useimmissa tapauksissa jouduttiin kuitenkin toteamaan, että haaskaaja jäi tuntemattomaksi. Talollisia ja torppareita oli yhtäläillä kiinnijä-neissä ja epäillyissä.

Vaikka Tiaisen torpparit eivät virallisesti haaskauksiin syyllistyneetkään, löytyy asiakirjoista haaskaustapauksia läheisiltä alueilta: vuonna 1900 ilmitulleissa metsänhaaskauksissa löytyi viisi kuutiometriä puutavaraa Kalhamajärven rannalta. Puut otettiin takavarikkoon, mutta haaskaajaa ei saatu selville. Toinen tapaus, jolla saattaa olla yhteyksiä Kalhamajärven torppareihin, löytyy seuraavalta vuodelta: Pato-ojankorven vartiopiiristä löytyi hiomapuita kahdeksan kuutiota. Haaskaaja jäi tässäkin tapauksessa tuntemattomaksi.⁵⁹

Joka vuosi haaskaukset kirjattiin ylös ja laittomuudet yritettiin selvittää, mutta usein valitettavan laihoin tuloksin. Metsänhaaskausten jäljet saattoivat jäädä maisemaan pitkäksikin ajaksi.

Auholla 1929 syntynyt Matti Sormunen kertoi yhden monista keinoista hyödyntää omaan käyttöön valtion metsiä. Hänen mukaansa ”aiemmin” oli yleistä, että kyläläiset hakkasivat puita valtionmetsistä ja kuljettivat ne syksyisin vesien ääreen. Puut jäivät talveksi veden alle, josta ne keväällä nostettiin ja pinottiin pois vietäviksi. Jos metsänvartija näki tällaisen pinon, hän teki puut käyttökelpottomiksi rikkomalla pinnan terävällä kirveellä.⁶⁰

4.3 Verotus

Verotuksen arvioimiseksi torpassa suoritettiin katselmus. Veron määräämistä varten torpparien pellot asetettiin kolmeen laatuluokkaan vilja- ja rehuotoksen mukaan. Ohjeena veron asettamiselle oli, että torppari kykenee selviytymään verosta toimeentuloaan vaarantamatta.⁶¹ Verotusta järjestettäessä sovittiin myös vapaavuosista, joita oli mahdollisuus saada vuoteen 1890 saakka enintään 12 vuotta ja sen jälkeen enintään 20 vuotta.⁶²

Vero voitiin maksaa myös päivätöinä. Kruunu saattoi tarvittaessa vaatia veron ”päivätöinä omassa ruoassa”. Päivätöihin kuului erilaisia hoitoalueelle hyödyllisiä töitä, kuten teiden kunnostustöitä, porrastuksia, ojituksia, rajojen aukaisuja

jne. Jos päivätyövelvollisuus suoritettiin viljana, jokaisesta päivätyöstä oli maksettava erikseen määrätty määrä viljaa kappoina tai litroina sekä miehettä juhlatyöpäiviltä.⁶³ Oulujärven tarkastuspiirissä torpan vero maksettiin yleisimmin viljana ja harvemmin rahassa tai päivätöinä.⁶⁴ Kruununmetsätorppareille asetettu vero oli luonteeltaan väliaikainen, sillä torpista oli tarkoitus myöhemmin muodostaa kruunun uudistilan luontoisia asumuksia.⁶⁵ Väliaikainen vero jäi kuitenkin käytännössä voimaan aina torppien itsenäistymiseen asti.⁶⁶

Tiaisessa, kuten nimi veroehdotusluetteloon on kirjattu, oli vuonna 1887 luokkaan kaksi kuuluvaa peltoa 0,1 tynnyrinalaa. Siitä vuotuisen tuotoksen arvioitiin olevan viisi kappaa viljaa ja kaksi leiviskää rehua. Lisäksi torpassa oli luokkaan kolme kuuluvaa niittyä 2 tynnyrinalaa. Niittymaan vuosituotokseksi arvioitiin sata litraa rehua. Viljely- ja raivausvelvollisuuksista määrättiin seuraavaa: peltoa tuli raivata niin, että sitä olisi yhteensä 1,9 tynnyrinalaa. Sen vuosituotokseksi arvioitiin 95 kappaa viljaa. Niittyalan kokonaismääräksi raivauksen jälkeen määrättiin 1,25 hehtaaria, josta vuosituotos olisi 292 kappaa rehua.

Kruunulle maksettava vero oli vapaavuosien päättyessä 1/10 sadosta viljana, kuten myös muille vuoden 1887 luettelossa oleville torpille⁶⁷. Osittaisten vapaavuosien aikana Tiaiselle määrätty vero oli kuusi kappaa viljaa. Vapaavuosien päättyttyä (1898) veroksi määrättiin 29 kappaa viljaa.⁶⁸ Muissa Puolangan hoitoalueen uusissa torpissa vero vapaavuosien jälkeen vaihteli 14 kappasta 32 kappaan viljaa. Metsähallituksen vuoden 1907 vuosikertomuksen mukaan Tiaisen torpan vero vakiintui 31 litraksi jyviä (kappoina tarkalleen 5,6 kappaa) vuodessa. Veromäärä pysyi samana torpan itsenäistymiseen asti.

Puolangan naapuripitäjässä Suomussalmella torppien vero oli vapaavuosien jälkeen keskimäärin 85,5 litraa viljaa eli noin 17 kappaa. Torppien veromäärissä oli suuria eroja, sillä vaihtelu oli muutamasta litrasta yli 200 litraan.

Torppien veroa asetettaessa tavoitteena oli, että torppari suoriutuu verosta kohtuudella. Käytännössä tilanne oli kuitenkin toisenlainen: Huonoina satovuosina veronmaksu oli vaikeampaa, sillä vero maksettiin viljatuotteina.⁶⁹ Torppien määrän kasvaessa hyväkasvuisesta maasta alkoi olla pulaa. Tämä luonnollisesti vaikutti torppien mahdollisuuteen selvittää verorasituksista. Tilallisiin nähden torpparit olivat siinä mielessä edullisemmassa asemassa, että torpat oli vapautettu manttaaliin perustuvista rasituksista ja maaverosta, usein myös henkirahan maksusta.

Torpat olivat asuinpaikkoina uusia, joten raivaustyö ja tilusten laajentaminen olivat vielä alussa. Toisaalta talolliset ja 1800-luvun alkupuolella perustetut torpat olivat ehtineet vallata jo parhaimmat viljelysmaat ja asuinpaikat, joten asutukseen käytettävissä oleva maa oli laadultaan jo heikompaa. Tähän ilmeiseen ongelmaan puuttui myös alueen metsänhoitaja vuosikertomuksessaan 1900. Hän valitteli juuri viljelysmaiden vähäisyyden takia sitä, että *”torppia on hoitopiirissä aivan liaksi monta että löytyviin niittytiluksiin nähden, jotka helposti olisivat mahtuneet puoleen määrään torppia. Sentähden tulee torpparien toimeentulo muutamilla poikkeuksilla aina olemaan huono jos, kuten tarkoitan maanviljelys pitää olla pääelinkeinona.*

Waan koska moniaalla löytyy viljelykseen sopivia suomaita, niin torpparien toimeentulo voitaisiin pysyväisesti parantaa ainoastaan sillä lailla, että valtio jollain lailla ottaisi huostaansa tarpeellisia kuivaustöitä, sillä varattomien torpparien on mahdoton ryhtyä tämmöisiin isoja rahavaroja vaativiin töihin”.⁷⁰

4.4 Maanviljelys ja karjanhoito

1900-luvun alussa (1909) Kajaanin kihlakunnan taloudellisia oloja selvittänyt toimikunta kantoi omalta osaltaan huolta kihlakunnan maanviljelyn takapajuisuudesta. Mietinnön esipuheessa komitea lähestyi suoraan vaikeaa asiaa: *”Kun Teidän Keisarillisen Majesteettinne Suomen Senaatin huomioon on tullut, että varsinainen maanviljelys ynnä karjanhoito ja maanviljelyksen muut sivuelinkeinot ovat Kajaanin kihlakunnassa huomattavissa määrässä jääneet takapajulle ei ainoastaan ajanmukaisten kulkuneuvojen puutteen ja muitten enemmän tahi vähemmän tilapäisten epäedullisten olosuhteiden takia, vaan osaksi myös siitä syystä, että verrattain suuret alueet olisivat ylipäätään jotenkin sopimattomat tähän tarkoitukseen.”⁷¹*

Oliko Tiainen asuinpaikkana jotenkin soveltumaton varsinaiseen maanviljelykseen, karjanhoitoon ja maanviljelyksen muihin sivuelinkeinoin? Entä olivatko torpan maanviljelys ja karjanhoito takapajulla? Suurin osa Tiaisen torpan pinta-alasta oli kehnokasvuista räme- ja suoperäistä metsämaata ja joutomaata (kuva 6).⁷² Torpan paikka ei siten ollut mitenkään edullinen maanviljelylle, vaan otollinen hallan vierailuille. Torpan metsät olivat pääasiassa heikkokasvuista suoperäistä mäntyvaltaista metsämaata, joka soveltui huonosti kaskeamiseen.

Tiaisen peltopinta-ala kasvoi hitaasti (taulukko 1, johon on kerätty suuntaa antavia lukuja torpan pinta-alan kasvusta saatavilla olevista, tarkkuudeltaan erilaisista lähteistä⁷³). Tiaisen viljelykset ja karjamäärä jäivät vähäisiksi. Tässä mielessä edellä mainittu huoli torppien maataloudesta oli Tiaisen kohdalla aiheellinen. Torppa kuvasi maatalouden tilaa vuosisadan alun Kainuussa. Oleellista kuitenkin on, riittivätkö peltotilkut ja ylläpidetty karjamäärä torpan tarpeisiin.

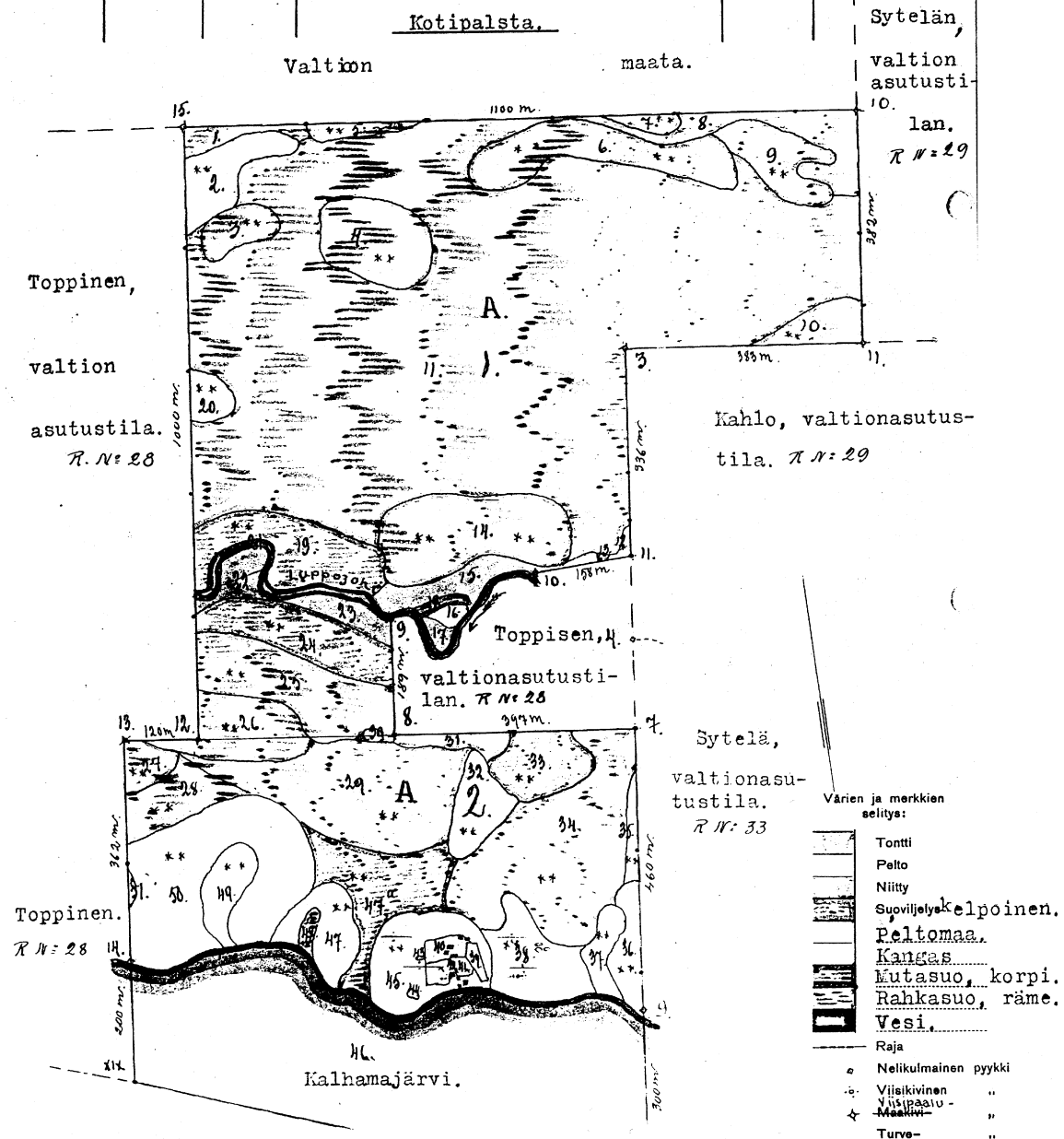
Tiaisen torpalle määrätty raivausvelvollisuus oli 1,9 tynnyrinalaa, mutta metsänhoitajien arviot raivausten suorittamisesta ja viljelyalan kokonaismäärästä olivat Tiaisen kohdalla epärealistisia. Lisäpellon raivaaminen eteni hitaasti.

Taulukko 1. Tiaisen torpan / Alanteen tilan viljelysten määrän kasvu 1887–1956. * = luonnonniittyä, ** = laidunta

	1887	1892	1910	1914	1932	1956
Peltoa	0,049	0,05	0,09	0,10	0,38	0,96
Niittyä	0,98	0,99	0,2*	3,0	3,60	1,72
Niittymaata	–	–	–	–	–	0,30**

Tilaselitelelmä.

Rekisterinumero.	Jakomerkki.	Tilan ja sen omistajan nimi.	Palstain luku.
32.	A	Alanne, Jaakko Härkönen.	2

Kuva 6. Kartta torpan viljelyksistä kertoo omaa karua kieltään. Pääosa maa-alasta on etenkin maanviljelykseen huonosti soveltuvaa rahkasuota tai rämettä. Oulun Maanmittauskonttorin arkisto.

1900-luvun alussa (1911–1913) suoritetussa tarkastuksessa kiinnitettiin huomiota erityisesti viljelysten vähäpätöisyyteen. Metsänhoitaja Ericssonin arvion mukaan uusille viljelyksille löytyisi maata ”runsaasti torpan pohjoispuolella olevalta rämemaalta”.⁷⁴ Liekö Erikssonin toivomus kantautunut uuden torpparin Jaakko Härkösenkin korviin, sillä torpan pohjoispuoli otettiin käyttöön tämän jälkeen. Sinne raivattiin lisää peltoa. Uusilla pelloilla kasvatettiin heinää.⁷⁵ Siitä, harjoittivatko Tiaisen asukkaat kaskeamista, ei ole jäänyt todisteita.

Tiaisen kaikki peltoviljelykset sijaitsivat pihapiirissä – viljasadon onnistumista ja vuotuista kasvua oli mahdollista seurata tarvittaessa vaikka pirtin ikkunoista. Tiaisen pihapelloilla viljeltiin ohraa, ruista, perunaa, sipulia, naurista ja mahdollisesti kessua. Heinää saatiin navetan takana olevan pellon lisäksi niityiltä. Tiaisen niityt olivat luonnonniittyjä, ja ne sijaitsivat Luppojoen varsilla torppaan kuuluvilla palstoilla Pato-ojalla, Kalliosuolla ja Lahnavaaran kierroksella.⁷⁶ Joki-varressa sijaitsevat tulvaveden lannoittamat luonnonniityt olivat arvokkaita. Koska hyvistä niittymaista oli pulaa, niittyjä rakennettiin jopa keinotekoisesti: patoja rakentamalla tulvavesi ohjattiin reunojen kautta laajemmalle alueelle, josta se palautui ajan kanssa purouomaan lannoittaen ensin veden alle jääneen maan.⁷⁷ Rakentamalla pato Luppojokeen saatiin kukaties Tiaisessakin lisää hyväkasvuista niittymaata, esimerkiksi Pato-ojan palsta.

Talon navetassa oli enimmillään kaksi lehmää, muutama vasikka ja pari lamasta. Ainakin Jaakko Härkösen aikana talossa oli ajoporo heinäkuljetusta varten. Poro korvattiin hevosella 1930-luvulla.⁷⁸ Kaikki se, mitä karja tuotti, hyödynnettiin omiin tarpeisiin. Torpan karja laidunsi avoimilla metsälaitumilla, ja sille kerättiin rehu Pato-ojalla olevilta niityiltä. Lisärehun saanti turvattiin luultavasti ajan tavan mukaisesti käyttämällä olkia, keräämällä lehdeksiä ja kortteita sekä kukaties käyttämällä muitakin saatavilla olevia korvikkeita.⁷⁹

Tiaisen kaltaisia torppia tai tiloja oli paljon. Karjanhoito perustui muutamaan lehmään, ja viljelysten laajentaminen oli hidasta. Syitä tähän oli monia. Tiaisessa ongelmana olivat alkeelliset maanmuokkausvälineet ja hevosen puuttuminen. Paikan syrjäinen sijainti vaikutti kaikenlaiseen liikkumiseen ja tavaroiden liikuttamiseen. Toisaalta torpan ylläpidosta ei muodostunut sellaista isältä pojalle periytyvää elinkeinoa, että hoito olisi ollut kovin suunnitelmallista. Asukkaatkaan eivät olleet erityisen raivaajahenkisiä. Tilusten laajentaminen oli vähäistä, vaikka torpan maihin kuului kohtuullisesti raivauskelpoista, vaikkakaan ei niin hedelmällistä maata. Lisäksi Tiaisessa asui vähäväkisiä perheitä; ainoastaan Väisäsillä oli enemmän lapsia ja lapsiluku vielä kasvoi torpasta lähtemisen jälkeen.⁸⁰ Näyttää siltä, että Tiainen oli enemmänkin asuinpaikka kuin paikka, johon tultiin maata raivaamaan ja uutta elämää luomaan. Ensimmäisten asukkaiden aikana muotoutunut elämisen mittakaava riitti pitkäksi aikaa Tiaisessa asuneille ihmisille.

Tiaisen maatalous kertoo paljon kainuulaisen maatalouden ongelmista 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Suurin ongelma oli maatalouden yksipuolisuus. Maatalous perustui kaskenpolton loppumisen jälkeen liiksi peltoviljelyyn. Kun arvaamaton pohjoissuomalainen ilmasto aiheutti muutamia peräkkäisiä

katovuosia, oli tilanne aina lähes katastrofaalinen. Elpyminen normaalien vuosien tasolle vei aikansa.

Metsänhoitajien ja ”komitean” virkamiesten yhteinen huolenaihe torpparien toimeentulosta ja maanviljelyn kehittämättömyydestä oli aiheellinen. Suuri ongelma oli se, että väkiluku kasvoi nopeammin kuin mitä käytössä ollut peltoala tuotti. Maatalouden perusrakenteisiin oli virkamiehillä tarjottavana kaksi keskeistä parannusta. Ensinnäkin peltoviljelyä tuli laajentaa ja sen menetelmiä kehittää. Peltoalaa haluttiin laajentaa erityisesti suoviljelyä kehittämällä. Toiseksi maanviljelyn suuntaa piti muuttaa karjanhoitoa suosivaksi. Asiat etenivät vähitellen. Tuotantosuunnan muutos ja mm. suoviljelyä kohtaan tunnettujen ennakkoluulojen murtuminen tapahtuivat hitaasti ja pääosin vasta 1900-luvulla.⁸¹

Metsänhoitaja Ericssonin mielestä torppareilla oli asenneongelma. Torppareiden mielestä maan viljeleminen ei vastannut tarkoitustaan. Ericsson valitti tarkastusraportissaan, että ”innostusta voimaperäisempään maanviljelyyn tavataan aniharvoin kruununmetsätorppareiden keskuudessa”. Metsänhoitajan täytyi kuitenkin todeta, että paikka paikoin löytyi yritteliäisyyttä vanhoillisuudesta huolimatta ja että torpparit olivat ryhtyneet vointinsa mukaan järjestämään maanviljelystä järkiperäisemmäksi.⁸²

4.5 Lisäansioita?

Pelkästään maanviljelyyn perustuva elämä ei välttämättä lyönyt leiville, vaan tarvittiin lisäansioita. Yksi keino oli hankkia työtä torpan tai talon ulkopuolelta koti- tai lähipitäjästä. Toinen tapa hankkia lisäansiota ja kokemuksia oli lähteä työnhakuun ulkomaille.

Kotipitäjässä lisäansioita hakeville oli töitä tarjolla vaihtelevasti. Kruunulle tehtävät työt kuuluivat torppareiden velvollisuuksiin. Metsähallitus järjesti töitä korjaamalla huonokuntoisten teiden ja polkujen porrastuksia sekä rakentamalla uusia tieyhteyksiä.⁸³ Kausiluontoisia työmahdollisuuksia tarjosivat myös suuret tilalliset. Metsä-, uitto- ja sahatyöt lisääntyivät 1800-luvun lopulla. 1900-luvun alussa valiteltiin alalla jo työvoimapulaa. Puolangalla oli suuria uitto- ja savottatöitä 1920- ja 1930-luvuilla.⁸⁴

Tiaisen torpparit osallistuivat luonnollisesti Metsähallituksen järjestämiin töihin. Myöhemmin Tiaisen torpasta tai Alanteen tilalta lähdettiin sellaisiin lähellä oleviin savottatöihin, joista tultiin yöksi kotiin. Savotalla kulki pääasiassa isä-Jaakko. Talo hyötyi yhtälailta savottalaisista: lähellä olevat savottalaiset saattoivat kulkea siellä ruokailemassa, joku mahdollisesti myös yöpymässä.

Työnhakuun suunnattiin myös rajojen ulkopuolelle, etupäässä Amerikkaan, mutta myös Venäjälle. 1800-luvun lopulla Kainuun kunnista Puolangalta lähdettiin selvästi herkimmin Amerikkaan töitä ja uusia kokemuksia hakemaan. Yhtenä syynä tähän oli Puolangan syrjäinen sijainti kaukana kulkureiteistä. Myös sijainti

maakunnan länsilaidalla houkutteli liikkumaan Oulun suuntaan ja sitä kautta meritse kauemmaksikin. Amerikan kuume oli hurjimmillaan 1899–1910.

Lähtijöiden joukko oli kirjava: mukana oli tilallisia, torppareita ja heidän lapsiaan, renkejä ja piikoja. Suurin osa heistä viipyi muutaman vuoden Amerikassa, kuten Tiaisén Pekka Väisänen ja Jaakko Härkönen. Osa jäi Amerikkaan lopullisesti.⁸⁵ Jaakko Härkösen isoisä Simon Härkönen muutti vaimonsa ja kahden poikansa kanssa Amerikkaan Michiganin osavaltioon Hancockiin 1880-luvun alussa. Pojista vanhin, Tiaisén Jaakko Härkösen isä, jäi Puolangalle. Simon Härkösen perhe jäi Amerikkaan pysyvästi.⁸⁶

Tilallisina lisäansiota hankittiin myös puunmyynneillä. Alanteella puukauppaa käytiin 1940- ja 1950-luvuilla. Puuta myytiin suurille yhtiöille, kuten Rauma-Raahelle vuosina 1949–1950. Seuraavat puukaupat käytiin Oulu Oy:n kanssa vuosina 1952, 1954 ja viimeinen vuonna 1956. Puun myynti näyttää loppuneen isä-Jaakon kuoltua.⁸⁷

Puun myynti toi lisäansioita ja lisätyötä. Puiden kaato, karsiminen, osittainen kuoriminen ja katkominen määrämittäiseksi sekä kuljetus ja varastointi ostajan kanssa tehdyn sopimuksen mukaisesti työllistivät varmasti useiksi talvikuukausiksi. Puunmyyntivuosina olivat palkaksi saadut rahat Alanteen kokoisella tilalla talouden perusta. Esimerkiksi 1952 saatiin mäntypaperipuun myymisestä Oulu Oy:lle 15 000 mk. Seuraavana vuonna samalle yhtiölle myytiin sahapuuta 8 000 markan arvosta. Viimeisistä puukaupoista saadut rahat talletettiin Puolangan Säästöpankkiin.⁸⁸

5 RAKENNUKSET

5.1 Kainuulaismallinen pihapiiri

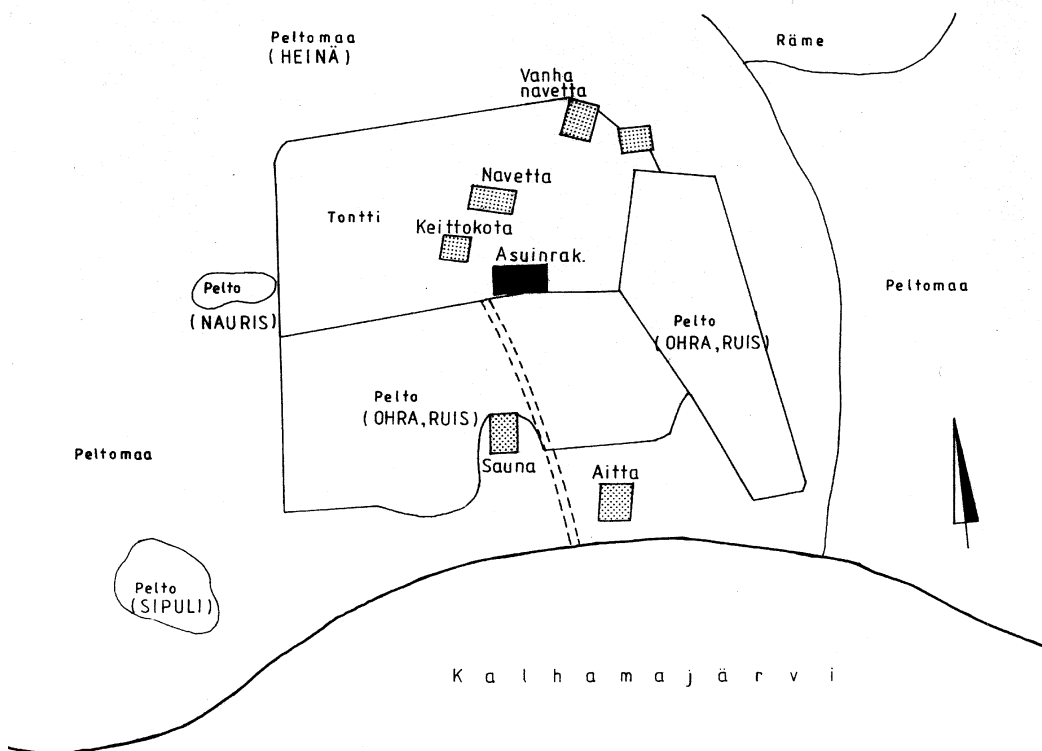
Pihapiiri rakentui pitkällä aikavälillä. Vanhimmat rakennukset ovat 1800-luvun lopulta ja uusimmat 1950-luvulta. Tällä välin kruununmetsätorpasta tuli valtion-asutustila. Fyysinen miljöö oli kuitenkin koko ajan sama. Seurattaessa yhden asuinpaikan vaiheita yli sadan vuoden ajalta selvittää samalla pientä osaa kainuulaisesta rakentamishistoriasta.

Pihapiirin rakentumisesta on olemassa hyvin vähän kirjallista tietoa. Vanhin kirjallinen tieto rakennuksista on vuosilta 1911–1913 metsänhoidontarkastaja Ericssonin selostuksessa Puolangan hoitoalueen torpista. Siinä rakennusten kuvaus on niukka. Päärakennuksesta mainitaan pirtti, kamari ja porstupa. Kaikissa rakennuksissa oli tuohikatot. Muita rakennuksia olivat lautakattoiset navetta, aitta, lato ja sauna. Kaikki rakennukset olivat kunnossa.⁸⁹

Hyvän yleiskuvan kainuulaisten kruununmetsätorppien rakennuksista ja niiden kunnosta saa Oulujärven tarkastuspiirin katselmuspöytäkirjoista. Torppareiden varallisuuserot ja yleinen järjestys näkyivät asumisessa. Torpan pihapiirin asuinrakennuksiin kuului yleensä pirtin lisäksi ainakin kamari, useimmiten kaksi sekä

kyökki ja porstupa. Uusia asuinrakennuksia rakennettiin erityisesti 1900-luvun alkupuolella. Ulkorakennuksista pihapiiriin kuuluivat navetta, erillinen tallirakennus, riihi, muutama lato ja sauna. Muita mahdollisia rakennuksia olivat lammasnavetta, paja, kota (= keittokota) sekä olki- ja nurmilato. Pihassa oleva oma tuulimylly oli jo harvinaisempi.⁹⁰ Savupirtti oli yleinen monessa sellaisessa torpassa, joka oli syntynyt 1800-luvun puolivälissä. Vuosisadan loppupuolella uloslämpivät pirtit yleistyivät.⁹¹

Tiaisen rakennukset sijoittuvat maastoon Kainuulle tyypillisellä tavalla (kuva 7). Ne järjestyvät maaston muodon, maaperän, ilmansuuntien ja kulkemisen kannalta luonteville reiteille.⁹² Asuinrakennus sijaitsee järven suuntaisesti, loivassa rinteessä ja sen korkeimmalla kohdalla. Talon julkisivu on pohjoiseen ja asuinhuoneiden ikkunat auringonpuolelle etelään. Päärakennusta vastapäätä, mahdollisimman lähellä on karjarakennus. Muut talousrakennukset sijaitsevat toiminnan kannalta mahdollisimman edullisissa paikoissa. Savusauna on rannalla ja samoin ranta-aitta varusteineen.

Kuva 7. Tiaisen torpan pihapiiri 1930-luvun alussa. Kartta on tehty siinä vaiheessa, kun tiluksia mitattiin itsenäistymistoimitusta varten. Kartassa oleva sauna purettiin 1930-luvulla. Navetan takana on vanha navetta ja sen vieressä ilmeisesti lato. Suluissa mainitut tiedot viljelyistä lajikkeista perustuvat haastatteluihin. Piirros: Maanmittauslaitoksen arkisto, Oulu. Puhtaaksi piirtänyt Vuokko Halme / Kainuun Museo 2000.

Tärkein ja lähes ainoa rakennusmateriaali oli puu. Sitä oli aina saatavilla ja sen käyttö oli monipuolista: rakennukset tehtiin pääasiassa hirrestä, käsitekoista ja myöhemmin myös sahalautaa käytettiin hirren rinnalla. Puuta käytettiin myös huoneiden lämmittämiseen. Torppien ympärillä oli metsää paljon ja sitä myös käytettiin paljon. Metsähallitus luovutti torppareille maksutta kotitarvepuuta rakentamiseen sekä rakennusten, aitojen ym. korjaamiseen.⁹³ Rakentamisessa saattoi ilmetä myös sellaista äkillistä tarvetta, että puunkäyttö ei välttämättä tullut metsänhoitajan tai edes metsänvartijan tietoon.

Katselmusasiakirjojen mukaan monet varsin uudet asuinrakennukset olivat huoneiltaan heikkoja ja surkeita. Huoneiden ja rakennusten määrä kasvoi vähitellen. Kun talo meni huonoon kuntoon, rakennettiin uusi isompi tai entistä korjailtiin ja laajennettiin.

Runsaalla polttopuulla lämmitettävät rakennukset olivat pahimmillaan hataria ja perustuksiltaan heikkoja. Asiaa pohtii arkkitehti Panu Kaila toteamalla: ”Meillä on liian suuret luulot esi-isiemme puurakennustaidosta.” Kaila lainaa kestävästä puutaloista Turussa 1775 väitellyttä Johann Tennebergiä: ”niin paljon kuin kukin toivookin saavansa oman katon päänsä päälle, sitä valitettavampaa ja suuresti turmiollista on meillä todella yleisesti vallitseva taitamattomuus”. Tenneberg päätti väitöskirjansa toteamalla: ”Minun pysyvä toiveeni on, että tuhlaileva ja kömpelö rakennustapa, joka meillä kaikkialla vallitsee, pian saisi lopun”.⁹⁴

Torppari tai tilallinen rakensi mökkiänsä aina tarpeeseen. Tarve, tiedot, taidot ja varallisuus vaihtelivat. On totta, että runsaat metsävarat olivat pitkään rakentajan ehtymättömiä varaosia. Puun arvon noustessa rakentaminen järkipäristyi puuta säästävemmäksi ja rakentamisen taito kehittyi vähitellen ja välittyi isältä pojalle.

5.2 Päärakennus vuosimallia 1886?

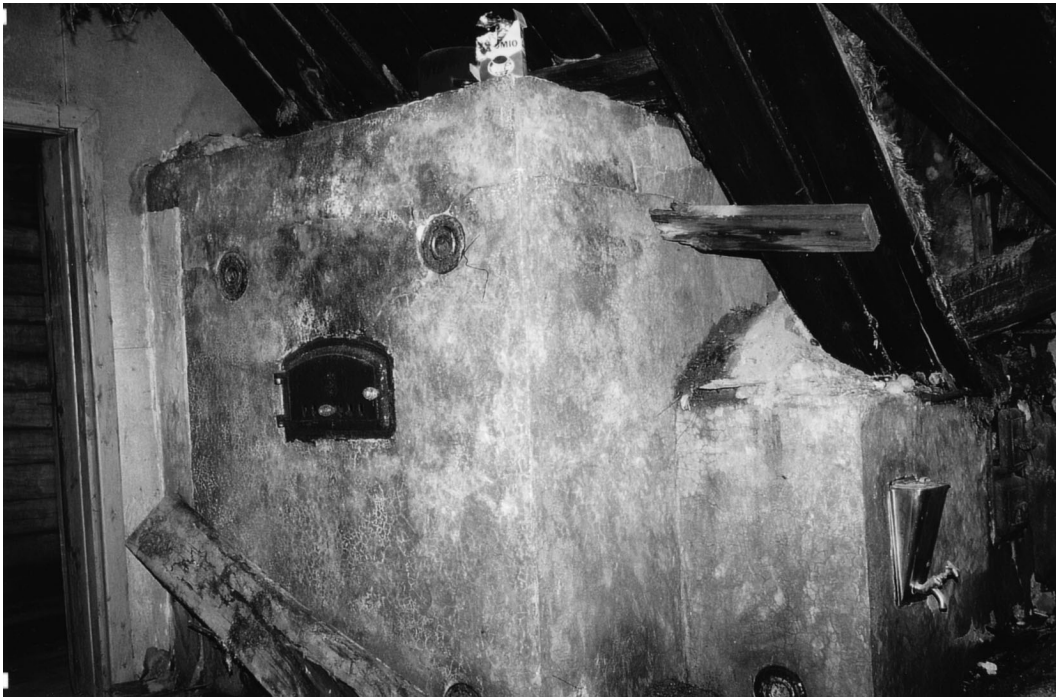
Päärakennus rakennettiin samalla tavalla kuin lukuisat muut asuintalot Kainuussa 1800-luvulla. Tapa oli pääsääntöisesti sellainen, että ensin rakennettiin yksi asuinhuone ja muutaman vuoden tai vuosikymmenen kuluttua toinen. Huoneiden väliin jäävään kylmään eteistilaan saatettiin rakentaa erillinen asuinhuone hirrestä. Eteistila saatettiin rakentaa myös laudasta, jolloin se toimi kylmänä varastona.⁹⁵ Tiaisen porstuassa on käytetty vanhanaikaista ja kainuulaisessa talonpoikaisrakentamisessa harvinaistunutta ns. varhopatsasrakennetta.⁹⁶

Päärakennuksessa on pirtti ja kamari sekä niiden välissä kylmä eteistila. Ensimmäinen osa eli pirtti rakennettiin 1880-luvulla. Ulkoseinässä harjan alapuolella on vuosiluku 1886. Kamarin rakentamisvuosi ei ole tiedossa. Rakennukset sovitettiin toisiinsa eteisen avulla, sillä ne ovat sekä korkeudeltaan että leveydeltään erilaiset. Molemmissa rakennuksissa on lukuisia erilaisia siirtomerkkejä⁹⁷, mikä viittaa siihen, että ne on tuotu jostain muualta. Jopa niiden käyttötarkoitus on aiemmin voinut ollut toinen. Hirsirakennusten siirtohan oli tuolloin erittäin yleistä, sillä hirsi oli valmiiksi työstetty rakennusosa, jota voitiin helposti liiku-

tella ja pilkkoa uuteen käyttötarkoitukseen sopivaksi. Tiaisessakin tällainen menettely on ollut hyvin mahdollinen.

Päärakennus on säilynyt varustelultaan lähellä viime vuosisadan alun asumista-soa. Talon tarpeet eivät ole edellyttäneet rakennuksen laajentamista tai suuria korjaustöitä. Pirtti jäi viimeisten vuosikymmenien ajaksi ainoaksi asuinhuoneeksi. Kamaria käytettiin kesäkamarina ja sen lattian alustassa olevassa parin lattia-lankun levyisessä ja alle metrin korkuisessa tilassa säilytettiin ruokatavaroita. Yksinkertaisesti ja niukasti sisustettu kamari edustaa viime vuosisadan alun vähävareisen väen asumista; sisustukseen kuuluivat ainakin pöytä, sivusta vedettävä sänky, pieni puukaappi ja tuoli. Myös pirtin kalustus jäi vaatimattomaksi.⁹⁸

Pirtin korjaustöistä rakennuksen ulkonäköä muuttivat eniten ikkuna-aukkojen suurentaminen ja uuden uunin (kuva 8) rakentamisen yhteydessä tehty suurikokoinen piippu. Asumismukavuutta parantavien korjausten jälkeenkin rakennus säilytti vanhahtavan leiman ja jatkoi arvokasta vanhenemistaan vuoraamattomana ja maalaamattomana, kuten koko pihapiiri.

Kuva 8. Talon entinen uuni purettiin 1960- ja 1970-lukujen taitteessa. Uuden uunin käyttö jäi lyhytaikaiseksi, sillä talo autioitui 1970-luvun lopulla. Uunin tärkeäksi tehtäväksi jäi kannatella romahtanutta välipohjaa. Avattu kahvipaketti seuraa vieressä tapahtumien kulkua. Kuva: Pertti P. Härkönen / Kainuun ympäristökeskus 1996.

5.3 Härköset rakentajina

Tiainen on loistava esimerkki siitä, että monen sukupolven takaa perintönä kulkenut rakentamisentapa ei helposti katkennut, vaan liittyi joustavasti uuteen. Pihan rakennukset ovat vanhaa navettaa ja asuinrakennusta lukuun ottamatta Härkösten rakentamia, ja ne tehtiin 1930- ja 1950-luvuilla.⁹⁹ Vaikka rakennukset ovat suhteellisen nuoria, niiden rakennustapa on vanha. Esimerkiksi tuohi ja säröslauta olivat käytössä aina, kun uusia rakennuksia tehtiin tai entisiä korjattiin. Tuohikatteet olivat Kainuussa yleisiä vielä 1800-luvulla. Ne jäivät vähitellen pois pärekatteiden, samoin sahalaudan, yleistyessä 1900-luvulla. Sahatavara korvasi vaikeasti työstettävän käsintehtyn säröslaudan. Alanteen tilalla vanhoja tuohikatteita korjailtiin tai tehtiin kokonaan uusia. Myös säröslaudan valmistustaito osattiin: uusi savusauna rakennettiin 1930-luvulla ja siinä on säröslautakatto. Rakennusten katteet ovat tuohi-malka- tai pärekattoja.¹⁰⁰

Lattian alla ja välipohjassa käytettiin eristeenä sammalta ja hiekkaa. Tuohia käytettiin multapenkki-eristyksessä ja sammalta hirsien ja ikkunoiden välien tiivistämisessä. Nauloja ei juuri tarvittu. Lähimaastosta löytyi uunien muuraukseen tarvittava määrä kiveä, hiekkaa ja savea.¹⁰¹

Päärakennuksen tuohikatossa näkyy vanhalla menetelmällä korjaaminen konkreettisesti, sillä rakennuksessa on kaksi erilaista tuohikatetta. Niistä kamaripuolen kate on vanhempi, ja se on tehty ilman nauloja. Tuohilevyt pysyvät paikoillaan malkapuiden painamina. Harjalla malkapuut on sidottu toisiinsa vitsaksin. Aluskatteena on ohut, muutaman senttimetrin vahvuisista kuorimattomista puista tehty tiivis rakennelma. Aluskatteessa on käytetty ainakin mäntyä ja koi-vua.

Pirttipuolen kattoa korjattiin 1960-luvulla, kun katto oli vuotanut pitkään. Korjauksessa ei vaihdettu katemateriaalia. Pirtin aluskatteena on säröslauta täydennettynä sekalaisella lautatavaralla. Tuohet on kiinnitetty aluskatteeseen pienillä takonauloilla. Tuohien painona on malkapuut. Uusia tuohia katon korjaamiseen haettiin omasta metsästä. Piipun ympäriltä repeytynyttä kattoa korjattiin tuohien lisäksi muovisäkeillä ja rautanauloilla.¹⁰²

Samalla tavalla tehtiin päärakennuksen sisätilojen korjaustyöt. Pirtissä, jossa asuttiin vuoteen 1977 saakka, tehtiin 1960- ja 1970-lukujen taitteessa asumismukavuutta parantavia korjauksia. Ne tehtiin aikana, jolloin uudet rakennusmateriaalit otettiin luontevasti käyttöön vanhan korjauksessa. Vanha luonnonkivestä rakennettu uuni purettiin ja tilalle rakennettiin savitiilistä uusi entisen kokoinen. Uusi uuni rapattiin edellisen tapaan valkeaksi savesta ja hiekasta tehdyllä liuoksella. Uunia korjattaessa purettiin pois vanha lattia. Lattia on jouduttu korjaamaan tämän jälkeen lahoamisen vuoksi vielä kaksi tai kolme kertaa.¹⁰³ Syy lattian huonoon kuntoon löytyy väärästä korjaustavasta: lattiaa korjattaessa sen lämmöneristystä paranneltiin lisäämällä multapenkin routaeristeeksi mm. Typpi Oy:n apulantasäkkejä. Uudella eristyksellä korvattiin aiemmin käytetty tuohieristys. Huoneen lämpimyyttä ja asumismukavuutta lisättiin maalaamattomilla halltex-levyillä. Puolankalainen puuseppä Aittokylältä valmisti ikkunat sekä pir-

tin oven (kuva 9). Piippua rakennettaessa jouduttiin paikkaamaan myös tuohikatetta.¹⁰⁴

Talonpoikaiselle rakentamiselle ominaisella tavalla rakennusosia kierrätettiin paljon. Hyväkuntoista käytöstä poistettua rakennusmateriaalia ei heitetty pois, vaan uusi käyttötarkoitus löytyi muualta. Tuvan lattialankkuja mm. löytyy saunan kätteesta ja peilioven palanen on navetan ikkunaluukkuna.¹⁰⁵

Kuva 9. Tiaisen päärakennuksen korjauksessa 1960-luvulla pirttipäädyn aiemmat neliruutuiset yhdenkertaiset ikkunat korvattiin kaksinkertaisilla, uudenaikaisemmilla ikkunoilla. Ikkuna-aukon koko suureni jonkin verran. Kuva: Päivi Tervonen / Kainuun Museo 1996.

5.4 Vanha ja uusi navetta

Vanhin talousrakennus on navetan takana oleva veistetyistä hirrestä rakennettu liiteri, talon vanha navetta. Se siirrettiin sinne nykyisen navetan tieltä ilmeisesti 1930-luvulla.¹⁰⁶ Rakennuksen koko kuvastaa hyvin harjoitetun karjatalouden kokoa. Alkuperäisellä paikalla ollessaan navetta oli ilmeisesti yksihuoneinen ja eteisellä varustettu. Navettaan kuului erillinen noin 3 x 3 metrin suuruinen keittokota, joka sijaitsi navetan ja päärakennuksen välissä. Rakennuksen muoto näkyy pihassa yhä hyvin heikkona silloin, kun ruoho ei kasva.

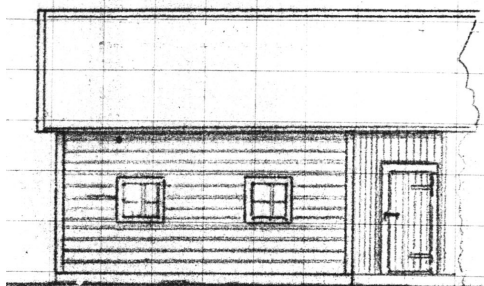
Uusi navetta rakennettiin aiempaa suuremmaksi. Navetan rakentaminen tapahtui 1930- tai 1940-luvulla, sillä vuoden 1930 kartassa pihapiirissä oli navetta ja navettakehä. Jälkimmäisen täytyy olla rakenteilla oleva uusi navetta. Uudesta navetasta on olemassa rakennustyöluopapiirrokselta 1946 (kuva 10).

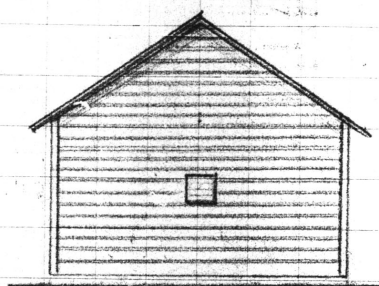
Puolangan kunnan Auhonkylässä olevan maanv. Jaakko Härkösen omistaman Alanne tilan navettarakennuksen piirustuksia .

Puolangalla, kesäk. 26 p:nä 1946 .

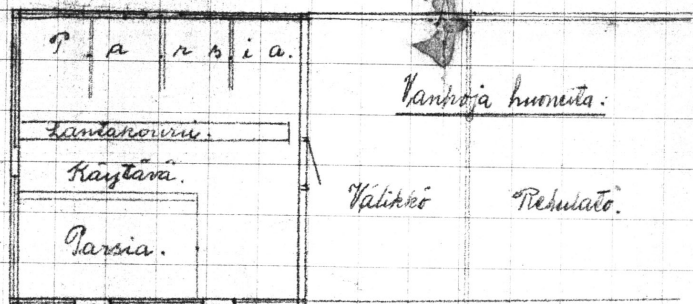
Ernsti Tuomio.

Etusivu .

Päästä .

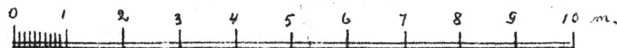
Pohjapiirustus.

Rautanauloja tarvitaan :

Seinärakenteisiin	56 m ²	a'	35 gr.	yht.	1,96 kg.	5-6 "
Katonkannattimia	49 "	"	20 "	"	0,98 "	5"
Vesikaton aluslaudoitus	49 "	"	30 "	"	1,47 "	3"
Pärekaton naulaukseen	49 "	"	80 "	"	3,92 "	1 - 2"
Lattian ja parsien teko	25 "	"	150 "	"	3,75 "	3 - 4 "

Yhteensä 12,08 kg.

Mittakaava 1:100.

Kuva 10. Navetta on ainoa rakennus, josta on olemassa jonkinlaiset rakennuspiirustukset. Ruutu-paperille tehdyt lupapiirrokset kertovat nykyvuotoisen rakennusvalvonnan alkamisesta heti sodan jälkeen. Tiaisen torpan arkisto.

Navetan piirustukset laati kesäkuun 26. päivänä 1946 puolankalainen Eemeli Suomela. Rakennuksen mittasuhteet, parsien lukumäärä ja sisätilojen järjestys ovat lähellä sitä, millaiseksi navetta rakennettiin.¹⁰⁷ Navetan vierestä, nykyisen navettasolan paikalta, on lupapiirustusten mukaan purettu ”vanhoja huoneita”. Kysymyksessä lienee entinen navetta. Uusi navetta rakennettiin veistetyistä hirsistä. Navetassa on parret neljälle lehmälle. Vasikoille tai lampaille on erillinen karsina. Nurkassa, ovisuusta vasemmalle, on tulisija muuripataa varten.

Navetan yhteyteen rakennettiin lato siten, että rakennusten väliin jäi seinällinen tila, joka vuorattiin säröslaudalla. Ladon rakensi nuorempi Jaakko, ja se tehtiin jämäkästä kelottuneesta puutavarasta. Navettaan ja navettalatoon tehtiin jo alunperin pärekatot.¹⁰⁸ Navetan länsipäädystä on lautarakenteinen käymälä. Malliltaan Tiaisen navetta on ns. luontinavetta, eli lanta luotiin sontaluukusta ulos päivittäin.¹⁰⁹ Navetan länsipäädyn sontaluukku on niin iso käyttötarkoitukseen ja muihin vastaavaan tarkoitukseen tehtyihin aukkoihin nähden, että herää kysymys, onko navettakin siirretty hirsirakennus, jota on sovellettu uuteen käyttötarkoitukseen, vai onko pelkästään sontaluukku kierrätystavaraa. Siirretty lienee myös navetan takana oleva talli.

5.5 Tallin salaisuus

Navetan takana on pienikokoinen noin 2,5 m x 2,5 m, osittain kuorimattomista hirsistä tehty rakennus, jossa on tuohi-malkakate. Tallissa pidettiin talon arvokainta työkalua, hevosta,¹¹⁰ joka hankittiin 1930-luvulla korvaamaan ajoporoa. Tiaiselle tyypilliseen tapaan talli hankittiin ostamalla valmis hirsirakennus. Matti Sormusen arvelun mukaan Jaakko on ”*ostanu Löytölästä vanahan kämpän, jonka on koonnu lavoksi tien takan olevalle niitylle. Porotalli saattaa olla kotosi samasta paekasta.*” Viimeinen savotta Löytölässä oli 1933.¹¹¹ Tämän enempää ei tiedetä tästä hyvin mahdollisesta rakennuksen siirrosta.

Talli vaati kuitenkin muutostöitä: rakennuksen oviaukkoa suurennettiin, jotta hevonen sopi kulkemaan sisälle. Talli jäi pois käytöstä hevosen kuoltua. Käytön loppumiseen liittyy dramatiikkaa, sillä huonokuntoinen hevonen jouduttiin lopettamaan talliin ampumalla. Hevosen lopettamiseen loppui talon karjanpito, ja isännän seuraksi jäi vain koira.¹¹²

5.6 Rannan rakennukset

Uusi sauna rakennettiin 1930-luvulla (kuva 11). Vanha sauna näkyy 1930-luvun alun kartassa hieman lähempänä pihaa kuin nykyinen sauna. Yksihuoneisessa pienikokoisessa veistetyistä hirsistä rakennetussa saunassa on säröslautakatto. Saunan ulko-ovi on päädystä. Ovesta katsottuna vasemmalla on kiuas, jonka päälle asetetussa padassa lämmitettiin vesi kylpemistä varten. Lauteet sijaitsevat takaseinällä. Saunaa on kylpemisen lisäksi käytetty lihan palvaamiseen ja 1980-luvulla Matti Sormusen kalaverkkojen säilytykseen.¹¹³

Kuva 11. Savusauna syksyllä 1996. Saunan alkuperäistä säröslautakattoa on korjattu mm. pirtin vanhoilla lattialaudoilla. Tiheän rantapuuston takaa näkyy Kalhamajärvi. Kuva: Päivi Tervonen / Kainuun Museo.

Saunasta länteen, noin parinkymmenen metrin päässä, on pienen rakennuksen rauniot. Paikalla oli ranta-aitta. Tiedot rakennuksesta perustuvat laihojen kirjallisten dokumenttien lisäksi muistitietoon. Aitta oli veistetyistä hirrestä rakennettu, "suoraseinäinen", ja siinä oli tuohikatto. Aitassa säilytettiin kalaverkkoja, "Ameriikan arkkua" ja Jaakko Härkösen tekemiä puisia astioita, kuten voi- ja viilipyttyjä, ym. käytöstä poistettua taloustavaraa. Rakennus on kuitenkin kadonnut ja tiedot sen viimeisistä vaiheista ovat ristiriitaisia. Sanotaan, että rakennus ja esineistö on poltettu. Sanotaan myös, että esineistö on kadonnut ja mahdollisesti poltettu ja rakennus jatkaa elämäänsä jossain toisaalla.¹¹⁴ Rakennus ei kuitenkaan enää kuulu Tiaisen pihapiiriin.

Rannalla oli myös kellari, saunasta länteen päin niemenkärjessä. Siitä on jäljellä rauniot. Kellarin lähetyvillä sijaitsi talon sipulimaa.¹¹⁵

5.7 Pihalato ja pois siirretty riihi

Pihapiirin uusimpia rakennuksia ovat lato ja nyt jo purettu riihi. Ne rakensi nuorempi Jaakko. Pyöröhirrestä kasattu tuohikattoinen lato on edelleen alkuperäisellä paikallaan pihapiirin laidalla. Rakennuksen tuohikatteen teki isä-Jaakko. Tulipalolle altis riihi rakennettiin pihapiiriin läheisyyteen. Riihen oviaukko oli pihapiiriin päin, kiuas sijaitsi oviaukosta katsottuna vasemmalla. Rakennuksessa

oli pärekatto. Riihi purettiin ja siirrettiin Kalhamajärven saareen kesämökiksi joskus 1980-luvulla.

6 ALANTEEN TILALLA

6.1 Tiaisen torpasta tulee Alanteen tila

Kun laki torpparien vapauttamisesta annettiin vuonna 1918, oli sillä vaikutuksensa valtion omistamiin maihin, vaikka laki ei niitä suoranaisesti koskenutkaan. Kruununmetsätorppien kannalta oleellisempi oli vuoden 1922 laki, joka koski valtionmetsämaiden asuttamista ja siellä olevien vuokra-alueiden lunastamista.¹¹⁶ Laista huolimatta torppariasutus eteni kruununmaalla. Asutustoiminnan jouduttamiseksi asetettiin komitea, jonka työn pohjalta syntyi vuoden 1936 asutuslaki. Laki astui voimaan juuri ennen toista maailmansotaa vuonna 1938.

Torppien itsenäistyminen eteni hitaasti. Käytännössä se tapahtui siten, että torpparin piti ensin ilmaista metsäviranomaisille halukkuutensa ryhtyä itsenäiseksi tilalliseksi. Tämän jälkeen erottamistoimituksesta tehtiin anomus maanmittauskonttorille. Erottamistoimitukseen osallistuivat toimitusinsinööri, torppari, kaksi Metsähallituksen edustajaa ja kaksi uskottua miestä.¹¹⁷

Muiden kruununmetsätorppien tavoin Tiaisen torppa halusi itsenäistyä vuonna 1922. Tiaisen torpan erottamistoimituksen kokous pidettiin torpassa marraskuun 25. päivänä 1930. Paikalla oli talonväen lisäksi maanmittausauskultantti V. L. Laitinen, Metsähallituksen edustajina metsänhoitajat Toivo Kena ja K. E. Duncker sekä uskottuina miehinä talolliset Eeli Hiltunen Aittokylästä ja Matti Väisänen Puolangan kylästä. Kokouksessa todettiin, että valtionasutustilan omistusoikeus siirtyy haltijalle seuraavan vuoden maaliskuun alussa. Erottamistoimitus oli aloitettu pari viikkoa aiemmin. Ensimmäisessä kokouksessa tilan nimeksi tuli talonväen ehdotuksesta Alanne. Maakirjanumeroksi tuli 32. Tilan paikka katsottiin sen verran hallanaraksi ja syrjäiseksi, että laskettavasta manttaalista vähennettiin 20 %.¹¹⁸

Uusia asutustiloja muodostettaessa torpparit joutuivat maksamaan lunastushinnan maapohjasta ja torpan rakennuksista sekä siitä metsämaasta, joka torpille erikseen lohkottiin.¹¹⁹ Torppareille luovutettiin tietty määrä rakennus-, kotitarve- ja siemenpuita. Kotitarpeen yli menevä osa jouduttiin lunastamaan erikseen.

Vuokra-alueen lunastushinnaksi tuli kaikkiaan 4 763 markkaa 40 penniä, josta maan hinta oli 1 786 markkaa, rakennusten hinta 138 markkaa ja lunastettavien arvopuiden hinta 2 839 markkaa. Tilalla oli lunastettavia arvopuita 793 kappaletta. Niistä suurin osa (424 kpl) oli Pato-ojan palstalla.

Erottamistoimituksissa sovittiin myös oikeuksista ja rasitteista. Tilan nautinto-oikeus Kalliosuon ja Lahnavaaran kierroksen niittyihin säilyi kymmenen vuotta. Tilalle jätettiin oikeus kulkutiehen Pato-ojan palstan viljelyksille. Rasitteiksi jäi Metsähallituksen kulkuoikeus 10 metrin alueella Luppojoen ja Pato-ojan varsilla.

Kulkuoikeus laskettiin ”kulloinkin vallitsevasta vesirajasta”.¹²⁰ Tiaisen kruununmetsätorpasta tuli Alanteen valtionasutustila.

Alanteen tilaan kuului maata kaikkiaan 157,70 ha. Pinta-ala muodostui seuraavasti:¹²¹

peltoa	0,38 ha
niittyä	3,60 ha
viljelyskelpoista maata	15,58 ha
kasvullista metsämaata	19,59 ha
kehnokasvuista metsämaata	45,33 ha
joutomaata	51,72 ha
vesialueita	21,50 ha

6.2 Hiljaista elämää Kalhamajärven rannalla

Tiaiseen tultiin kärrytietä Sytelän torpan pihan kautta. Kärrytie jatkui polkuna Toppiseen. Autotie tuli perille asti vasta 1980-luvulla. Asioinnit kirkonkylälle hoidettiin jalkaisin ja myöhemmin hevosella tai polkupyörällä. Muihin kyläläisiin pidettiin yhteyksiä ajalle tyypillisellä tavalla: naapurissa kyläiltiin ja työapua annettiin tarvittaessa. Apua saatettiin pyytää vaikka kirjeitse: käsinkirjoitetussa päiväamättömässä kirjeessään Anni Holappa pyytää talonväkeä heinäajotalkoisiin. Muitakin oli tulossa, sillä kirjeessä ehdotettiin, että ”kokoonnuttaisiin Määttään ja siitä jatkettaisiin matkaa”.¹²²

Kesällä 1999 haastatellut Auholla asuneet henkilöt kuvailivat viimeisten asukkaiden elämää ilmaisuin ”heikkoa”, ”ennenvanhaista maalaiselämää” tai ”hilijasta elämää”. Ehkä kaunein ja edellisten tavoin kuvaava ilmaisu on, että ”sen siivommin ei voi ihminen elää kun he elivät”.

Alanteella elettiin vaatimattomasti: talossa ei ollut sähköjä. Pärettä käytettiin valon lähteenä pitkään; siitä kertovat pirtin tummuneet hirret. Vanhan uunin lohjenneessa pinnassa oli talon emännällä ihan oma paikka pärettä varten. Kahvia keittäessään emäntä laittoi päreen palamaan lisävaloa antamaan. Myöhemmin valolähteinä käytettiin öljylamppua ja kynttilöitä. Hirsien tummumiseen vaikutti myös tupakanpoltto, sillä koko Alanteen väki poltti tupakkaa. Valoa riitti lehtien lukemiseen. Luettuja sanomalehtiä olivat ainakin Kainuun Sanomat ja Rauhan Tervehdys. Nuorempi Jaakko oli erityisen innokas lukija. Äiti-Liisa luki uskonnollista kirjallisuutta. Lehdistä saatettiin leikata talteen tärkeiksi katsottuja aiheita myöhempää lukemista varten.¹²³

Postia tuli myös Amerikasta. Sukulaiset ja tuttavat lähettivät mielellään näyttäviä joulukortteja, joissa toivotettiin hyvää joulua tarvittaessa kahdella kielellä. Yhdessä niistä, Ruusa ja Matti Härkösen lähettämässä on lämpimän takkatulen loisteessa pehmyt nojatuoli ja sen ympärillä paljon lahjoja (kuva 12). Kaukana

Suomessa Kalhamajärven rannan mökissä luettiin korttiin painettu suomenkielinen runo:

*”Lieden ääressä, loisteessa joulukuusen
tulkoon sieluun tunteet ikuisuuden!
—”Rauha maahan”, jota kerran paimenille
kuoroin lauloi enkeliparvi
lauloi uupuneille
saakoon ihmissydämissä tilan,
poistakoon katkeruuden, vihan,
jotta Joulun Herra niissä sijan saisi,
tiensä ikiautuuteen avaisi.—”*

Kuva 12. Takan lämpöä säteilevä ”Rauhallista Joulua” -kortti saapui joulutervehdyksenä sukulaisilta. Kortissa ei mainita vuosilukua. Tiaisen torpan arkisto.

Härköset tallensivat huolella Amerikan sukulaisten ja tuttavien osoitteita postikorttien laitaan tai paperilapuille. Kukaties Tiaisen torpasta lähetettiin vuosittain joulutervehdys Amerikan sukulaisille tai kirjoitettiin omista arjen kuulumisista.¹²⁴ Radion hankki nuorempi Jaakko 1930-luvulla savottatöissä ansaitsemillaan rahoilla. Viime vuosina yksin asuessaan Jaakko seurasi maailman asioita tarkasti lehden ja radion välityksellä (kuva 13).¹²⁵

Jaakko Härkönen
 on tilannut
Kainuun Sanomat ajaksi 1 11 — 31 12 1957
 ja maksanut mk 1850
 joulukuun 26 p. 1957
 J. Ranninen
 Kainuun Sanomien asiamies.

**Lehti pidättää itselleen oikeuden hintaa korotettuaan joko perii tilaajalta lisämaksun tai vastaavasti lyhentää tilauskautta.
 Lehti ei suorita tilaajalle hyvitystä lakon tai muun ylivoimaisen esteen takia julkaisematta jääneistä numeroista.**

Kuva 13. Yksinään eläneen nuoremmen Jaakon seurana oli Kainuun Sanomat, joka tilattiin kiertävien asiamiesten välityksellä. Tiaisen torpan arkisto.

Elämä Tiaisessa ja Alanteella saattoi olla vaatimatonta ja niukkaa. Talo oli kuitenkin kuulu omanlaisesta vieraanvaraisuudestaan. Vieraille tarjottiin mielellään kahvia ja talon erikoisuutta, kyläläisten keskuudessa kuuluisaa "vanhan hyvän ajan" piimää ja viiliä. Tilalta ei viety maitoa meijeriin, vaan se jalostettiin omaan käyttöön. "Ylituotanto" saatettiin myydä esimerkiksi kauppaan; ainakin Utajärven osuuskauppa osti vähän yli kilon voita Tiaisesta kesällä 1948.¹²⁶

Kalastus ja metsästys olivat joka talon välttämätön leivänlisä. Kalhamajärvi on kalaisa, ja siitä saatiin monenlaista kalaa. Härköset harrastivat etupäässä verkko-kalastusta. Kalaa riitti välillä myyntiin asti: käsinkirjoitettu kuitti todistaa, että Eeva Junkkari Auholta osti J. Härköselä kaloja helmikuun 3. päivänä 1946. Kalaa suolattiin tietty määrä talven tarpeisiin. "Yksi pikku nelikkö (15 litraa) pyyvvetään muikkuja talaveksi", totesi Matti Sormunen Jaakko Härkösen sanoneen. Loppuvuosina Tiaisessa asuessaan nuorempi Jaakko ei enää välittänyt kalastuksesta. Myös metsästystä harrastettiin. Aseena oli maasepän tekemä suustaladattava luodikko. Kovin aktiivista ja intohimoista metsästys ei kuitenkaan ollut, ja se loppui kokonaan jossain vaiheessa 1930-lukua.

6.3 Sota-aikaan

Talon miehet eivät olleet rintamalla. Nuorempi Jaakko ei käynyt sotaväkeä. Sodan aikana hän oli lyhyen aikaa siltavahtina Oulussa.¹²⁷

Sota vaikutti arkeen monella tavalla. Maanviljelyksessä elettiin epätavallisia aikoja. Pulaa oli kaikesta: työvoimasta, lannoitteista ja siemenistä. Kyntöjä ei juuri suoritettu, joten heinäsadot jäivät vähäisiksi ja eläimiä teurastettiin. Karjataloustuotteiden pakkoluovutus ja säännöstely olivat viljelijöiden arkipäivää.¹²⁸

Kansanhuolto järjesti ihmisten arkipäivän elämää. Tiedot Alanteen talonväen osallistumisesta kansanhuollon velvoitteisiin (säännöstelyyn ja pakkoluovutuksiin) perustuvat talon omaan arkistoon. Härkösten luovuttamat määrät olivat pieniä: kansanhuollolle luovutettiin vuonna 1942 Kainuun Osuusliikkeen kautta puoli kiloa pesemätöntä villaa. Seuraavana vuonna Jaakko Härkönen teki valtion sipulitoimikunnan kanssa kirjallisen sopimuksen sipulien kasvattamisesta kahden aarin kokoisella viljelyksellä. Sopimuksen ehtoihin kuului, että viljelijä toimittaa asiamiehen välityksellä kaiken myyntiin liikenevän sipulin kauppaan.

Kansalaisvelvollisuuksiin kuului myös hakkuiden suorittaminen polttopuu-vajeen täyttämiseksi. Alanteessa on säilynyt Pohjois-Pohjanmaan asevelipiirin vuonna 1944 lähettämä kiertokirje ”mottitalkoohakkuista”. Kirjeessä todetaan, että valtiovalta on joutunut jälleen järjestämään kansanhakkuita. Edellisten vuosien hyviin kokemuksiin vedoten esitettiin toivomuksena, että ainakin osa hakkuista suoritettaisiin talkootyönä. Hakkaajalla oli oikeus lunastaa puolet hakutusta puusta itselleen. Kirje päättyy kannustukseen: ”Pitäkäämme tässä suhteessa tavoitteena, naiset yksi m³ ja miehet neljä m³”. Alanteen Jaakko Härkönen hakkasi vuonna 1943 kansanhuoltolautakunnan halkotoimikunnalle puita 10 pinokuutiometriä. Vuoden 1944 hakkuiden suorittamisesta ei ole dokumenttia.¹²⁹

Alanteen asukkaat olivat muiden kyläläisten tavoin saksalaisilta evakossa syksyllä 1944. Auholaiset kävivät evakossa Pohjois-Pohjanmaalla Piippolassa. Matkalle lähdettiin syyskuussa karjan kanssa ja alkutaival käveltiin metsien kautta. Evakkotaival kesti vain muutaman viikon. Takaisin tultiin niin, että perunat, sipulit ym. ehdittiin vielä korjata talven tieltä. Rauhallisemmat ajat alkoivat olla edessä.¹³⁰

6.4 Alanteen asukkaista

Henkilöhaastattelut välittävät Alanteen asukkaiden elämästä ilmeisen aidon ja aika lailla inhimillisen kuvan. Asukkaiden luonnehdinnat ovat yhdensuuntaisia. Talon puuhamies oli isä-Jaakko (1882–1956), jolta sujuivat talonhoidon lisäksi myös keittiötyöt ja kasvimaan hoito. Jaakon sanotaan olleen vireä isäntä. Hän kulki talon ulkopuolisissa töissä etupäässä savotassa. Molemmat Jaakot tekivät paljon puhdetöitä: etupäässä puisia astioita voiastioista saaveihin.

Emäntä Liisa (1872–1954) viihtyi paremmin sisätöissä. Liisa ei käynyt talon ulkopuolella töissä. Ihmisten kanssa hyvin toimeentulevana hän kyläili mielellään naapureissa.

1950-luvulla talossa asui vuokralaisena Anni Keränen Askankylältä. Hän osallistui jonkin verran talon töihin. Kesäisin hän asui kamarissa, mutta talven kylminä aikoina muun väen kanssa pirtissä. Kamarissa asui muulloin nuorempi Jaakko ja vanhemmat asuivat pirtissä.

Nuoremman Jaakon (1911–1994) elämää varjosti nuoruudessa puhjennut sairaus. Jaakon sanotaan olleen nuorena ulospäin suuntautunut. Hän olisi lähtenyt mielellään iltaisin, ja erityisesti viikonloppuisin, mm. suosittuihin siltatansseihin kylälle ikätovereiden tapaan. Isän jyrkkä suhtautuminen näihin rientoihin aiheutti ristiriitoja. Tämä koski poikaan kovasti. Ristiriidat jättivät nuorempaan Jaakkoon pysyvät jäljet ja suhde ympäröivään maailmaan muuttui.¹³¹

Vanhempien kuoltua Jaakko eleli Tiaisessa yksikseen. Seuranaan hänellä oli koira, ja naapurit ja sukulaiset vierailivat satunnaisesti. Käytännön asioissa Jaakkoa avustivat holhoojat, ensin Janne Väyrynen ja sitten Matti Sormunen, molemmat kotoisin Auholta. Jaakko muutti Puolangan kirkonkylälle syyskuussa 1977. Muuton jälkeen hän kävi Alanteella ainoastaan kaksi kertaa. Jaakko kuoli vanhainkodissa 1994. Naimattoman ja lapsettoman Jaakon omaisuus periytyi valtiolle. Tällä hetkellä, vuonna 2000, Alanteen tilan, entisen Tiaisen kruununmetsätorpan maat ja rakennukset kuuluvat jälleen Metsähallitukselle.

LOPUKSI

Jos Tiaisen ja myöhemmin Alanteen elämää täytyy kuvata muutamalla sanalla, olkoot sanat niukka, vähäinen ja vaatimaton. Viljelyksiä oli vähän ja samoin karjaa. Enimmillään navetassa oli kaksi lehmää, muutama vasikka ja lammas. Tallissa oli ajoporo ja myöhemmin hevonen. Kaikki peltoviljelykset olivat pihapiirissä tai sen välittämässä läheisyydessä; lisärehu kerättiin kauempana olevilta luonnonniityiltä. Elämä torpassa oli niukkaa, ja se jäi ulkoisesti vaatimattomaksi.

Kuitenkin lähes kaikki tarpeellinen saatiin läheltä, oli kysymys sitten viljasta, kalasta, riistasta tai rakennustarvikkeista. Talon tarpeet eivät kasvaneet sodan jälkeenkään yleisen vaurastumisen myötä: tilalle ei raivattu uutta peltoa, eikä uutta asuinrakennusta rakennettu tai olemassa olevaa korjattu muuten kuin välttämättömimpään tarpeeseen. Päärakennukseen 1960-luvulla tehdyt asuinmukavuutta lisänneet korjaukset muuttivat rakennusta vain vähän nykyaikaisemmaksi.

Pihapiirin rakennuksia kunnostettiin vuosina 1998 ja 1999 Kainuun ympäristökeskuksen, Metsähallituksen, työministeriön ja Kainuun Museon yhteistyönä. Metsähallitus suunnittelee paikasta päiväkäyntikohdetta, jonka yhtenä tavoitteena on esitellä tämän ajan ihmiselle entisajan elämää ja Metsähallituksen omaan historiaan kuuluvaa kruununmetsätorppalaitosta.

Alanteen hiljentyneen pihapiirin rakennukset kertovat monella tavalla menneestä. Pihapiiristä pois siirretyllä riihellä on tässä aivan oma erityismerkityksensä. Päärakennuksen rakentamisesta tai sen siirrosta alkoi torpan elämä yli sata vuotta sitten. Siirretty riihi jatkaa talon elämää Kalhamajärven saarella kesämökinä toiseen riiheen liitettynä. Aika on muuttunut: torppari Juho Parkkiselle hirsipirtti antoi oman kodin kruununvuokratiljelijänä, vanha hirsirakenteinen kesämökki – käytöstä poistettu vanha riihi – tarjoaa käyttäjilleen mahdollisesti nostalgisia muistoja menneestä elämästä.

VIITTEET

- 1 Asutustilat. Hd:8. Pohjanmaan piirikuntakonttorin arkisto. Metsähallitus. OMA.
- 2 Tervonen, A. (1991), s. 9.
- 3 Tutkimukset ovat Metsähallituksen omaan tutkimustoimintaan liittyviä.
- 4 Vauramo (1995), s. 9–10.
- 5 Suolijärven kylä pitäjän pohjoisosassa kuului Kuusamon tarkastuspiiriin ja pitäjän eteläiset osat Oulujärven tarkastuspiiriin.
- 6 Rippikirjan tiedot on jaoteltu kylittäin. Merkintöjä kirjoihin tehtiin kinkereiden yhteydessä, jolloin samalla testattiin seurakuntalaisen Raamatun ja katekismuksen tuntemista ja lukutaitoa. Rippikirjat kertovat laajimmillaan ihmisten elämästä mm. seuraavia asioita: syntymä, avioituminen, kuolema, jo mainitut luku- ja kirjoitustaito, tiedot sotapalveluksen suorittamisesta, rokotukset ja kirkollinen äänioikeus. Roiko-Jokela (1996), s. 34.
- 7 Kuuluisin Kainuussa liikkuneista lienee kirjailija ja kruununmetsätorppari Ilmari Kianto, joka kuvasi välillisesti Kauhalan torpan elämää teoksessaan Ryysyrannan Jooseppi (1924).
- 8 Keränen (1985), s. 404 ja 634.
- 9 Geographisk Afritning öfwer Kajanaborgs Lähn. KA. MH. 107/2D3/31.
- 10 Henkikirjat 1803 ja 1850. Bb:2 ja Bb: 24.KKHA. OMA.
- 11 Turpeinen (1988), s. 92 sekä Turpeinen (1985), s. 115.
- 12 Aarnio (1999), s. 38–39.
- 13 Turpeinen (1988), s. 92 sekä Tervonen P. (1992), s. 18.
- 14 Tervonen P. (1992) s. 100.
- 15 Huhtala (1981) s. 65–66 sekä Aarnio (1999), s. 14.
- 16 Soininen (1974), s. 310.
- 17 Soininen (1974), s. 319–321.
- 18 Turpeinen (1985), s. 103.
- 19 Kyläkohtaisesti uudistilojen perustaminen jakaantui siten, että Puokiovaaralle perustettiin 3, Väyrylään 16, Joukokylään 6, Suolijärvelle 2 ja Puolangan kylälle 46 uudistilaa.
- 20 Tervonen P. (1992), s. 30.
- 21 Seuraavassa luettelossa on mainittu 1864 luettelon kaikki Puolangan pitäjän torpat. Jäljessä ilmoitettu perustamisvuosi. Väyrylän kruununmaalla: Korpela 1844, Kuivikko 1856; Puolangan läntisellä kruununmaalla Siistilä 1854, Waltala 1839, Wiitajoki 1847, Kallius 1857, Niva 1845, Kilpola 1851; Keski-Puolangan kruununmaalla Laatan kaksi torppaa 1842 ja 1850; Puolangan itäisellä kruununmaalla Seipivaara 1853, Seipilä 1853, Takkala 1842, Huusko 1845 ja Luppajärven kruununmaalla Maliseniemen torpat vuodesta 1851 ja 1854. Luettelo kruununtorpista Oulun läänissä 1864. Bh:2. MHA.KA.
- 22 Luettelo kruununtorpista Oulun läänissä 1864. Bh:2. MHA. KA.
- 23 Rossi (1993), s. 20.
- 24 Kajaanin kihlakunnan henkikirjoittaja J. Huoviselle kuuluneita sekalaisia asiakirjoja 1896–1929. OMA.
- 25 Turpeinen (1985), s. 39 ja 97.
- 26 Rossi (1993), s. 19.
- 27 Tilattoman väestön alakomitea (1904), s. 18–19 sekä Tervonen, P. (1992), s. 48.
- 28 Tilattoman väestön alakomitea (1904), s. 10 sekä Tervonen, P. (1992), s. 46.
- 29 Tilattoman väestön alakomitea (1904), s. 18–19.
- 30 Aluemetsänhoitajalle saapuneet kirjeet 1888–1925. Eia:1–2. Puolangan hoitoalue sekä Hyrynsalmen hoitopiirin hallintokertoelma v. 1898. Ea 4:2. Oulujärven tarkastuspiiri. MHA. OMA.
- 31 Henkikirjoittaja J. Huoviselle kuuluneita asiakirjoja 1896–1923. Claudelinin arkisto. OMA.
- 32 Rossi (1993), s. 23 ja 103.
- 33 Henkikirja 1900 Bb:51. Kajaanin kihlakunnan henkikirjoittajan arkisto. OMA.
- 34 Rippikirja 1880–1890. I A a 10. Puolangan kirkonarkisto.
- 35 Henkikirjat 1887. Bb:38. KKHA. OMA.
- 36 Haukiputaan hoitopiirin Iin tarkastuspiiriä kruununmetsätorppien verotusehdotus. MHA. OMA.
- 37 Henkikirjat 1907. Bb:58. KKHA. OMA.
- 38 Aarnio (1999), s. 39 sekä Tervonen, P. (1992), s. 53–54.
- 39 Tervonen, A. (1991), s. 10.
- 40 Henkikirjat 1891 Bb:42. KKHA. OMA.

-
- 41 Itsellisten kirkonkirja 1900–1910 I A a 15 sekä Itsellisten kirkonkirja 1911–1920 I A a 17. Puolangan kirkonarkisto.
- 42 Henkikirjat 1879. Bb:30. KKHA. OMA.
- 43 Syntyneet ja kastetut 1849–1879 I C 4. Puolangan kirkonarkisto.
- 44 Itsellisten kirkonkirja 1911–1920 I A a 17. Puolangan kirkonarkisto.
- 45 Itsellisten kirkonkirja 1911–1920 I A a 17. Puolangan kirkonarkisto.
- 46 Talollisten kirkonkirja 1911–1920 I A a 16. Puolangan kirkonarkisto sekä Matti Sormusen haastattelu Auholla 26.10.1999. MHA. Vantaa.
- 47 Henkikirjat 1911. Bb:62. KKHA. OMA.
- 48 Virkatodistus sukututkimusta varten. Puolangan kirkonarkisto.
- 49 Henkikirjat 1895 Bb:46 KKHA. OMA.
- 50 Rikosluetelo 1841–1961. I H c 1. sekä Talollisten kirkonkirja 1880–1890 I A a 10. Puolangan kirkonarkisto.
- 51 Rippikirjat vuosilta 1858–1920. Puolangan kirkonarkisto.
- 52 Rossi (1993), s. 38–41.
- 53 Liite Metsähallituksen vuosikertomukseen vuonna 1907.
- 54 Torpankontrahti. Eiiic:3. Puolangan hoitoalue. MHA. OMA.
- 55 Metsähallituksen vuosikertomus 1907, s. 188–189.
- 56 Tervonen P. (1992), s. 57.
- 57 Vuosikertomus 1900. Hid:1. Puolangan hoitoalue. MHA. OMA.
- 58 Metsänhoitajat valittivat haaskauksista tarkastusraporteissaan. Suomussalmelainen metsänhoitaja valittaa niinkin myöhään kuin vuonna 1913, kuinka metsänvartijat saattavat vetää yhtä köyhtä varkaiden kanssa. Tämän johdosta metsänvartijoille saatettiin palkata vielä apuvartijoita. Asiakirjat v. 1913 toimitetusta metsänhoidontarkastuksesta, Ee:143. MHA. KA.
- 59 Metsänhaaskaus luetteloja 1899–1906. BIVF:1. Puolangan hoitoalue. MHA. OMA.
- 60 Matti Sormusen haastattelu Auholla 26.10.1999. MHA. Vantaa.
- 61 Tervonen P. (1992), s. 99–100.
- 62 Tilattoman väestön alakomitea (1904), s. 18–19.
- 63 Tervonen P. (1992), s. 99.
- 64 Tilattoman väestön alakomitea (1904), s. 22.
- 65 Metsähallituksen vuosikertomus vuodelta 1907, s. 179–180 sekä Tervonen P. (1992), s. 99.
- 66 Rossi (1993), s. 39.
- 67 Oulujärven tarkastuspiirissä vero oli 1/12–1/10 vuotuisesta sadosta. Pienimmillään vero oli Kemmin ja Lapin tarkastuspiirissä ja suurimmillaan Hämeen tarkastuspiirissä 1/8–1/4 vuotuisesta sadosta. Heikel (1910), s. 426–427.
- 68 Kruununmetsätorppien verotusehdotuksia EIIIB: 5, 8–9. Puolangan hoito-alue. MHA. OMA.
- 69 Tervonen A. (1991), s. 77–78.
- 70 Vuosikertomus 1900. Puolangan hoitoalue. MHA. OMA.
- 71 Komitea 1910, s. 1-2.
- 72 Asutustilakirjat. BIIIE:2. Puolangan hoito-alue. MHA. OMA.
- 73 Maatalousseurojen keskusliitto, Luokitusilmoituskortti 1956. Tiaisen torpan arkisto.
- 74 Metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelmat 1911–1913 Ec: 111. Puolanka. MHA. KA.
- 75 Puolangan hoitoalue. Asutustilakirjat BIIIE:2. MHA. OMA; sekä Matti Sormusen haastattelu 15.1.1998 Puolangan kirkonkylällä ja 26.10.1999 Auholla. Puolanka.
- 76 Puolangan hoitoalue. Asutustilakirjat BIIIE:2. MHA. OMA.
- 77 Turpeinen (1985), s. 125.
- 78 Yleinen maataloustiedustelu 1910. Puolanka. Maataloushallitus. KA. Matti Sormusen haastattelu 26.10.1999. Auholla. Puolanka.
- 79 Turpeinen (1985), s. 129 ja 131–132. Hätärehuna käytettiin mm. varpuja, havuja, suovanpohjia, jäkälää ym. Myös ihmislantaa haudutettiin karjanrehuksi. Katso lisäksi Wilmi, E (1985), s. 90.
- 80 Tilallisten kirkonkirja 1911–1920. I A a 16. Puolangan kirkonarkisto.
- 81 Turpeinen (1985), s. 139.
- 82 Metsätalouden tarkastusasiakirjat. Puolanka. Ee:111. MHA. KA.
- 83 Metsätalouden tarkastusasiakirjat. Puolanka. Ee:111. MHA. KA.
- 84 Patjas (1985), s. 271–276.
- 85 Passiluettelot. BIIb:18b ja 19b. OLKA. OMA; sekä Wilmi, J. (1985), s. 73–74.

-
- 86 Virkatodistus sukututkimusta varten. Puolangan kirkonarkisto.
- 87 Metsänmyyntiasiakirjat. Tiaisen torpan arkisto.
- 88 Metsänmyyntiasiakirjat. Tiaisen torpan arkisto.
- 89 Selostus Puolangan hoitoalueen kruununmetsätorpista. Ee:11. MHA. KA.
- 90 Kruununmetsätorppien katselmuspöytäkirjat, Oulujärven tarkastuspiiri 1877–1914. Ei:3. MHA. KA; sekä asiakirjat v. 1912–1913 toimitetusta metsänhoidontarkastuksesta, Ee:143. MHA. KA ja Komitea 1910, s. 39–41.
- 91 Kruununmetsätorppien katselmukset Bh:2. MHA. KA. Katselmuksissa on tarkat tiedot pihapiirissä sijaitsevien rakennusten koosta, kuvaukset niiden kunnosta, käytetyistä tärkeimmistä rakennusmateriaaleista ja tieto käyttötarkoituksesta.
- 92 Tervonen, P. (1997), s. 1262.
- 93 Tervonen, P. (1992), s. 83.
- 94 Kaila (1996), s. 153–154.
- 95 Tervonen, P. (1997), s. 1261–1262.
- 96 Varhopatsasrakenteessa vaakasuorat seinäpalkit liitetään pystypalkkien veistettyyn uraan. Talve (1990), s. 33 .
- 97 Alanteen tilan rakennusten inventointi 1996. Kainuun Museo.
- 98 Kamaria ja pirtti on valokuvattu ennen korjaustöiden alkua syksyllä 1996. Vuosikymmeniä käyttämättömänä ollut huone sisälsi monenlaista tavaraa, joten ei ole tarkkaan tiedossa, mitkä tavarat huoneeseen kuuluivat siellä asuttaessa ja mitkä eivät. Kainuun Museon kuva-arkisto.
- 99 Matti Sormusen haastattelu Puolangalla 15.1.1998.
- 100 Alanteen tilan rakennusten inventointi 1996. Kainuun Museo.
- 101 Alanteen tilan rakennusten inventointi sekä Matti Sormusen haastattelu Puolangalla 15.1.1998.
- 102 Matkakertomus. Päivi Tervonen Kainuun Museo. 17.5.1999.
- 103 Lattianaluksen tuuletu oli huono. Alusrakenteissa havaittiin sienikasvustoa. Matti Sormusen haastattelu Auholla 26.10.1999.
- 104 Matti Sormusen haastattelu Auholla 26.10.1999.
- 105 Alanteen tilan rakennusten inventointi 1996 sekä Kainuun Museon kuva-arkisto. Kainuun Museo.
- 106 Verollepanoehdotus Alanteen valtionasutustilalle v. 1930. Maanmittaushallitus.
- 107 Rakennuksia koskevat asiakirjat. Tiaisen torpan arkisto.
- 108 Matti Sormusen haastattelu Puolangalla 15.1.1998.
- 109 Luonti- eli lattianavetan rinnalla oli lantanavetta, jossa oli pelkkä maalattia ja lanta luotiin pois vain muutaman kerran vuodessa. Talve (1984), s. 46.
- 110 Korhonen (1981) s. 20–22.
- 111 Matti Sormusen haastattelu Auholla 26.10.1999.
- 112 Matti Sormusen haastattelu Tiaisessa 26.10.1999.
- 113 Matti Sormusen haastattelu Auholla 26.10.1999.
- 115 Matti Sormusen haastattelu Auholla 26.10.1999.
- 115 Matti Sormusen haastattelu 26.10.1999.
- 116 Tervonen, A. (1991), s. 35.
- 117 Tervonen, P. (1992), s. 73.
- 118 Asiakirja Alanteen valtionasutustilan erottamistoimituksesta. Pohjois-Pohjanmaan maanmittaustoimiston arkisto. Oulu.
- 119 Tervonen, P. (1992), s. 75.
- 120 Kruununmetsätorppien erottamistoimituksia ja päätöksiä 1924–1942. Hfe:1. Metsähallinnon Pohjanmaan piirikuntakonttori. MHA. OMA.
- 121 Tervonen, A. (1991), s. 37.
- 122 Anni Holapan kirje. Tiaisen torpan arkisto. Puolangan kunnan kotiseutuarkisto.
- 123 Matti Sormusen haastattelu Auholla 26.10.1999.
- 124 Saapuneet kirjeet. Tiaisen torpan arkisto. Puolangan kunnan kotiseutuarkisto.
- 125 Matti Sormusen haastattelu 15.1.1998. Puolangan kirkonkylä.
- 126 Säännöstelyasiakirjat. Tiaisen torpan arkisto. Puolangan kotiseutuarkisto.
- 127 Matti Sormusen haastattelu Auholla 26.10.1999.
- 128 Wilmi, E. (1985), s. 112–113.
- 129 Velvoitettyöt. Tiaisen torpan arkisto.
- 130 Eino Heikkisen haastattelu 9.6.1999 Auholla ja Matti Sormusen haastattelu 26.10.1999 Auholla.

LÄHTEET

Arkistolähteet ja painamattomat lähteet

Kainuun Museon arkisto, Kajaani

Kuva-arkisto

Alanteen tilan (Tiaisen) rakennusinventointi 1996

Päivi Tervosen matkakertomus 17.5.1999

Kansallisarkisto (=KA), Helsinki

Maataloushallitus (=Mth)

Yleinen maataloustiedustelu v. 1910

Metsähallituksen arkisto (=MHA)

Puolanka

Asiakirjat 1912–1913 toimitetusta metsänhoidontarkastuksesta

Metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelmat 1911–1913

Metsähallituksen vuosikertomus vuodelta 1907

Selostus Puolangan hoitoalueen kruununmetsätorpista

Oulujärven tarkastuspiiri

Kruununmetsätorppien katselmuspöytäkirjat 1877–1914

Oulun lääni

Luettelo kruununorpista 1864

Karttakokoelma

Geographisk Afritning öfwer Kajanaborgs Lähn. KA. MH.

07/2D3/31

Metsähallituksen arkisto (=MH), Vantaa

Luonnonsuojelu (=LS)

Äänitearkisto (=Ä)

(Alanne/Tiainen)

Eino Heikkisen s. 1928, Matti Mäkeläisen s. 1932 ja

Urho Mäkeläisen puhelinhaastattelu 9.6.1999 ja

30.8.1999

Matti Sormusen haastattelut 15.1.1998 ja 26.10.1999

Oulun maakunta-arkisto (=OMA), Oulu

Kajaanin kihlakunnan henkikirjoittajan arkisto (=KKHA)

henkikirjoittaja

Puolanka

Henkikirjat 1803, 1850, 1879–1891, 1887, 1895, 1900,

1907, 1911

Henkikirjoittaja J. Huoviselle kuuluneita asiakirjoja 1896–1923

Metsähallituksen arkisto (=MHA), Oulu

Puolangan hoitoalue

Aluemetsänhoitajalle saapuneet kirjeet 1888–1925

Asutustilakirjat 1930-luku

Metsänhaaskausluetteloja 1899–1906

Päätöksiä kruununmaiden vuokraamisesta

Kruununmetsätorppien verotusehdotuksia (v. 1887)

Torpankontrahdit 1869–1933

Vuosikertomus 1900

Hyrynsalmen hoitoalue

Hoitopiirin hallintokertoelma 1898

Pohjanmaan piirikuntakonttori

Kruununmetsätorppien erottamistoimituksia ja päätöksiä
1924–1942

Oulun lääninkanslian arkisto (=OLKA)

Passiluettelot 1880–1915

Oulun maanmittauskonttorin arkisto (=Omka)

Alanteen valtionasutustilan erottamistoimitus 1930

Verollepanoehdotus Alanteen valtionasutustilalla 1930

Puolangan kunnan kotiseutuarkisto

Tiaisen torpan arkisto

Metsänmyyntiasiakirjat

Rakennuksia koskevat asiakirjat

Saapuneet kirjeet

Velvoitetyöt

Säännöstelyasiakirjat

Puolangan seurakunnan arkisto, Puolanka

Kirkonkirjat 1858–1920

Rikosluettelot 1841–1961

Rippikirjat 1880–1890

Syntyneet ja kastetut 1849–1879

Virkatodistuksia sukututkimusta varten (kopiot).

Painetut lähteet ja kirjallisuus

- Aarnio, J. 1999: Kaskiviljelystä metsätöihin. Tutkimus Pielisjärven kruununmetsistä ja kruununmetsätorppareista vuoteen 1910. – Joensuun yliopisto, Maantieteen laitoksen julkaisuja No 4. 202 s.
- Cajander, E. 1918: Asutus- ja maatalousoloista valtionmetsätorpissa Rovaniemen pitäjässä. – Helsinki.
- 1919: Asutus- ja maatalousoloista valtionmetsätorpissa Suomussalmen pitäjässä. – Helsinki.
- Heikel, T. A. 1910: Käsikirja Suomen kruununmetsien hallinnosta ja hoidosta. – Metsähallituksen julkaisuja I. Helsinki. 551 s.
- Huhtala, L. 1981: Kuu torpparin aurinko. Torppariaihe suomalaisessa kaunokirjallisuudessa 1809–1918. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 371. Helsinki. 213 s.
- Kaila, P. 1996: Laavusta lastulevyyn. – Teoksessa: Suomalaisen puutalon kehitys. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki. S. 153–157.
- Keränen, J. 1985: Uudisraivauksien ja rajasotien kausi. – Teoksessa: Kainuun historia I. Kajaani. S. 205–696.
- Korhonen, T. 1980: Aineellinen kulttuuri Suomessa 1900-luvulla. – Jatkokoulutusseminaari 25.–26.11.1980, Helsinki. S. 20–25.
- Kianto, I. 1956: Ryysyrannan Jooseppi. – Otava, Valitut teokset, Helsinki. S. 103–305.
- Komitea 1910: Komitealta Kajaanin kihlakunnan taloudellisten olojen tutkimusta varten. – Komiteamietintö 1910:4, Helsinki. 319 s.
- Moilanen, M. 1997: Kinttupolkua kylätielle. – Askan Ahertajat, Saarijärvi. 554 s.
- Patjas, A. 1985: Tukkisavotasta purouittoon – Metsätyön vaiheita Puolangalla. – Teoksessa: Wilmi, J. (toim.), Puolangan kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 21. Jyväskylä. S. 271–296.
- Rossi, P. 1993: Uudistorpasta asutustilaksi. – Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto, historian laitos, Jyväskylä. 109 s.
- Roiko-Jokela, H. 1996: Kirkko ja muuttuva yhteiskunta. – Teoksessa: Roiko-Jokela, H. & Pitkänen, T. (toim.), Kirkonkirjat paikallisyhteisön kuvaajina. Jyväskylän Historiallinen Arkisto 2: 179–212

- Ruuttula-Vasari, A. 1995: Metsäherrat ja metsäherran herjaajat. – Lisensiaattityö, Oulun yliopisto, historian laitos, Oulu.
- Soininen, A. 1974: Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. – Historiallisia Tutkimuksia 96. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki. 459 s.
- Talve, I. 1990: Suomen kansankulttuuri. – Länsi-Savo, Mikkeli. 403 s.
- Tervonen, A. 1991: Sotkamon kruununmetsätorpat ja torpparit. – Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma, Oulun yliopisto, historian laitos, Oulu. 98 s.
- Tervonen, P. 1992: Suomussalmen kruununmetsämaiden asuttaminen. – Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma, Oulun yliopisto, historian laitos, Oulu. 110 s.
- 1997: Vernacular Architecture of The World. Vol. II. – Cambridge University Press, Cambridge. 1615 s.
- Tilattoman väestön alakomitea 1904: Tilattoman Väestön Alakomitean mietintö II. Kruununmetsämaitten asuttamisesta. – Komiteamietintö 1904:12b, Helsinki. 384 s.
- Turpeinen, O. 1985. Kainuun historia II. Väestö ja talous 1721–1982. Kainuun maakuntaliitto, Kajaani. 436 s.
- 1988: Väestö ja talous. – Teoksessa: Huurre, M., Hyrynsalmen historia. Hyrynsalmen kunta, Hyrynsalmen seurakunta, Hyrynsalmi. 716 s.
- Valtionmetsäkomitea 1920: Valtionmetsäkomiteanmietintö. N:o 1. Valtionmaidien luovutus eri tarkoituksiin ynnä valtionmaaomaisuuden kartuttaminen. – Komiteamietintö 1920:16. Helsinki. 388 s.
- Vauramo, A. 1995: Kämpiltä kelokyliin – Metsähallituksen suojellut rakennukset. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 44. 77 s.
- Wilmi, E. 1985: Puolangan maatalous. – Teoksessa: Wilmi, J. (toim.), Puolangan kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 21. Jyväskylä. S. 87–125
- Wilmi, J. 1985: Puolangan väestöolot 1860-luvulta 1980-luvulle. – Teoksessa: Wilmi, J. (toim.), Puolangan kirja. JYY:n kotiseutusarja nro 21. Jyväskylä. S. 59–83.

HAKEMISTO

A

Aarnio, Jouni 8
 Aittokylä 31
 Alanne 7, 9, 23, 26, 27, 30, 36, 37, 41, 42
 Alliniemen mäkitupa 17
 Amerikka 16, 18, 26, 27, 37, 39, 40
 Askankylä 17, 41
 Auho 11, 12, 17, 37, 39, 41
 Auhonkylä 7, 11, 16

C

Cajander, E. 9

D

Duncker, K. E. 36

E

Ericsson, Arthur 25, 26

H

Haukiputaan hoitoalue 9
 Hancock 27
 Helsinki 19
 Hiltunen, Eeli 36
 Hiltunen (Moilanen), Gretha Stina 16
 Holappa, Anni 37
 Huovinen, J. 15
 Härkönen, Jaakko 17, 18, 19, 25, 27, 35, 39, 40
 Härkönen, Jussi 17
 Härkönen, Liisa 17
 Härkönen, Matti 37
 Härkönen Ruusa 37
 Härkönen Simon 27

I

Iin tarkastuspiiri 15
 Isä-Jaakko 11, 26, 27, 40

J

Jaakko 11
 Junkkari, Eeva 39

K

Kaila, Panu 29
 Kainuu 11, 13, 14, 15, 23, 26, 27, 29
 Kainuun Museo 41
 Kainuun Osuusliike 40
 Kainuun Sanomat 37
 Kainuun ympäristökeskus 41
 Kajaanin kihlakunta 9, 15, 23
 Kajaanin pitäjä 11
 Kalhamajärvi 7, 11, 12, 21, 39, 41
 Kalhamajärven saari 36
 Kalliosuo 19, 25, 36
 Keisarillinen Majesteetti 23
 Keisarillinen Senaatti 23
 Kena, Toivo 36
 Keränen, Anni 41
 Kinnunen (Väisänen), Anna Vappu
 Reetantytär 16
 Klaus Klaunpoika 11

L

Lahnavaaran kierros 19, 25, 36
 Laitinen, V. L. 36
 Lange, Brynolf 14
 Lapin lääni 8, 15
 Luppojoki 25, 36
 Luppulentie 7
 Löytölä 34

M

Maanmittauslaitos 10
 Metsähallitus 8, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 22, 26, 29, 36, 41
 Michigan 27
 Moilanen, Mikko 10
 Moilanen, Pehr (Pekka) 16, 18
 Määttä 37
 Määttälä 17
 Määttäniemi 16

N

Nuorempi Jaakko 34, 35, 37, 39, 40, 41

O

Oulu 40
 Oulu osakeyhtiö 27
 Oulujärvi 11
 Oulujärven tarkastuspiiri 9, 22, 27
 Oulun lääni 8, 9, 14, 15

P

Pato-oja 19, 25, 36
 Pato-ojan korpi 21
 Pato-ojan varsi 36
 Parkkinen, Elsa 15
 Parkkinen, Johan (Juho) 15, 42
 Parkkinen, Johan 18
 Parkkinen, Matts 16
 Pielisjärvi 8
 Pieni-Niska 16
 Piippola 40
 Pohjois-Kainuu 8
 Pohjois-Pohjanmaa 40
 Pohjois-Pohjanmaan asevelipiiri 40
 Pohjois-Suomi 7
 Puolangan hoitoalue 9, 15, 21, 22, 27
 Puolangan kappeliseurakunta 14
 Puolangan kirkonkylä 17, 41
 Puolangan kruununmaa 15
 Puolangan kunta 11
 Puolangan seurakunta 9
 Puolangan säästöpankki 27
 Puolanka 8, 9, 14, 15, 21, 22, 26, 36

R

Rauhan tervehdys 37
 Rauma-Raahe Osakeyhtiö 27
 Rehjolan torppa 17
 Rovaniemi 7
 Ruuttula-Vasari, Anne 8

S

Sandberg, Niklas 15, 16
 Snellman, J. V. 13
 Sormunen, Matti 21, 34, 38, 41
 Sotkamo 8
 Suomela, Eemeli 34
 Suomen Senaatti 23
 Suomi 15, 18
 Suomussalmi 8, 9, 22
 Syrjälä 17
 Syrjävaara 17
 Sytelä 37

T

Tappinen, Tuomas 11
 Tappisen talo 11
 Tenneberg, Johann 29
 Tervonen, Antero 8
 Tervonen, Päivi 8
 Tiaisen torppa 7, 9, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 34, 35, 37, 39, 41
 Tilattoman väestön alakomitea 9
 Toppinen 37
 Turku 29
 Typpi Oy 31

U

Utajärven osuuskauppa 39

W

Waltalan torppa 14

V

Venäjä 18
 Väisänen, Matti 36
 Väisänen, Pekka 16, 18, 27
 Väyrynen, Janne 41

TIAISEN ASUKKAAT

Parkkiset

	syntyi	kuoli
Johan (Juho) Parkkinen	1.5.1838	6.11.1916
<i>Puoliso vuodesta 1858:</i>		
Elsa Parkkinen	11.3.1833	29.3.1905
<i>Lapset:</i>		
Matts	3.3.1859	16.3.1860
Anna Kaisa	6.1.1862	9.11.1875
Johan	20.04.1868	9.11.1875

Moilaset

Pehr (Pekka) Laurinpoika Moilanen	21.5.1837	21.10.1908
<i>Puoliso vuodesta 1865:</i>		
Greta (Kreeta) Stiina Hiltunen	27.2.1848	23.1.1916
<i>Lapset:</i>		
Eva Sofia	4.8.1866	muutti Pudasjärvelle 1898
<i>puoliso vuodesta 1893</i>		
Juho Heikki Loukkojärvi	9.1.1867	13.4.1897
Albert	7.9.1871	27.6.1877
Kaisa Stina	21.10.1874	23.10.1874
Gretha Stina	15.10.1876	30.7.1877
Anna Lisa	4.3.1879	muutti Pudasjärvelle 1896
Wappu	19.3.1883	26.3.1883
Lauri	1885	7.11.1908 (hukkui)
Pietari	10.6.1890	9.9.1893

Väisäset

Pekka Heikinpoika Väisänen	5.1.1878	6.8.1958
<i>Puoliso vuodesta 1898:</i>		
Anna Vappu Reetantytär Kinnunen	19.3.1871	28.2.1946
<i>Lapset:</i>		
Heikki	5.11.1898	23.12.1979
Reetta Elisabetti	5.11.1898	muutti Utajärvelle 1915
Urho Aukusti	18.1.1901	1.10.1981
Pekka	27.6.1907	4.7.1907
Arvid	23.7.1908	muutti Kolariin 1962
Anna Aino	4.11.1911	4.2.1977
Väinö	18.8.1917	30.4.1985

Härköset

Jaakko Jaakonpoika Härkönen	7.12.1882	25.3.1956
<i>Puoliso vuodesta 1906:</i>		
Liisa Martintytär Väyrynen	23.2.1871	25.2.1954
<i>Lapset:</i>		
Jussi	24.6.1906	26.4.1907
Jaakko	11.7.1911	12.2.1994

Vuonna 2001 ilmestyneet Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisut

Sarja A

- No 127 Lindgren Leif 2001: Perinnebiotooppien kasvien ja kasvillisuuden seuranta Saaristomeren kansallispuistossa. Uppföljning av förändringar i flora och vegetation i Skärgårdshavets nationalpark. Monitoring plants and vegetation on semi-natural biotopes in the Southwestern Archipelago National Park. 228 s. (80 mk)
- No 128 Koskimies Pertti 2001: Pihlajaveden linnusto. Suojelu ja seuranta. 101 s. (80 mk)
- No 129 Kyöstilä Maarit, Leivo Anneli & Loikkanen Teppo (editors) 2001: Challenge for Visitor Centres – Linking Local People, Visitors and Protected Area. 79 s. (maksuton)
- No 130 Sihvo Juha 2001: Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen ja Urho Kekkosen kansallispuiston luontokartoitus. Loppuraportti osa 1: Projektikuvaus. 76 s. (60 mk)
- No 131 Hokkanen, T. J. (toim.) 2001: Diversity studies in Koitajoki Area (North Karelian Biosphere Reserve, Ilomantsi, Finland). 217 s. (80 mk)

Sarja B

- No 57 Tuominen, Seppo, Eeronheimo, Heikki & Toivonen, Heikki 2001: Yleispiirteinen biotooppiluokitus. 60 s. (60 mk)
- No 58 Tukia Harri, Hokkanen Marja, Jaakkola Sari, Kallonen Seppo, Kurikka Tuula, Leivo Anneli, Lindholm Tapio, Suikki Anneli ja Virolainen Erkki 2001: Metsien ennallistamisopas. 87 s. (60 mk)
- No 59 Metsähallitus 2001: Pöyrisjärven erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. Pöyrisvuoman soidensuojelualueen hoito- ja käyttösuunnitelma. Saaravuoman-Kuoskisenvuoman soidensuojelualueen hoito- ja käyttösuunnitelma 78 s. (60 mk)
- No 60 Metsähallitus 2001: Urho Kekkosen kansallispuiston runkosuunnitelma. 64 s. (60 mk)